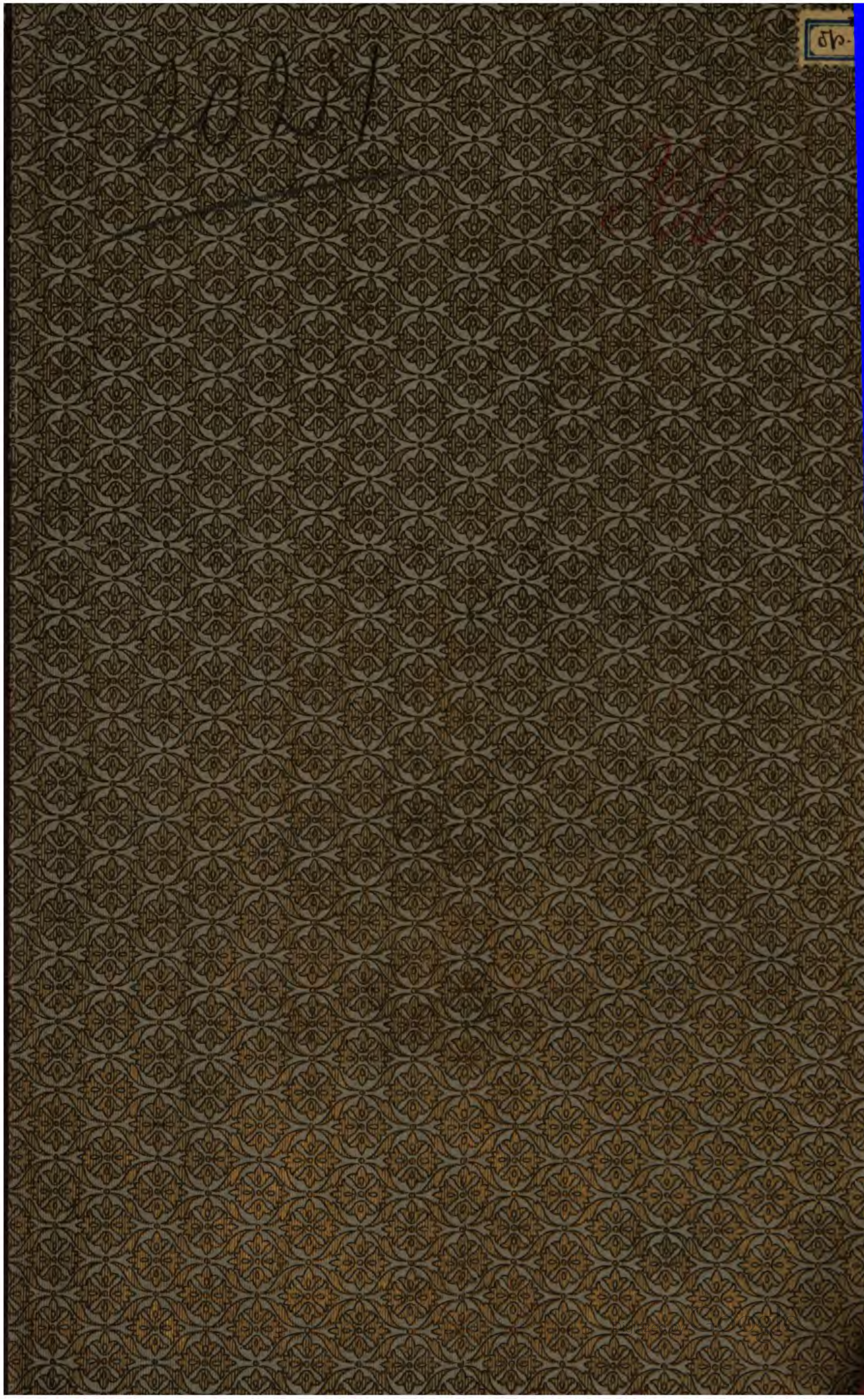

VE
RI
TAS

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

ДОБРОТВОР

СРПСКЕ ПРОСВЕТЕ

НАПИСАО

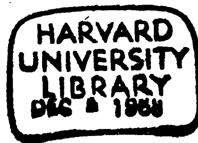
М. Ђ. МИЛИЋЕВИЋ

У БЕОГРАДУ

У ДРЖАВНОЈ ШТАМПАРИЈИ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ

1896

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

90та **КОЛАРЧЕВА НАГРАДА** 90та

ДАТА ЈЕ ОВОЈ КЊИЗИ

Илиа. Милосављевић
Коларац

ГДЕ ЈЕ ШТО

ПОСТАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ

На састанку Коларчевога Одбора, 10 декембра 1894, пошто се сврши што је било на дневном реду, одборник Г. Стојан Новаковић рече:

— Господо! Ја мислим да наш Одбор има да изврши једну дужност према покојном Илији М. Коларцу: држим да се ми морамо постарати што пре, докле још има живих сведока, да се напише што пространија Биографија Коларчева. Тиме бисмо одужили дуг према Добротвору српске просвете, а уједно бисмо подсетили и друге суграђане-патриоте, који су могућни, да пођу Коларчевим путем.

Овај предлог Одбор Коларчев прими једногласно, захваљујући предлагачу за ту лепу мисао.

На то Г. Новаковић настави:

— Кад тај предлог усвојисте, онда вам ја одмах износим и овај други: да се умоли одборник Г. М. Ђ. Милићевић: да ту Биографију напише!

Одборници одмах изјавише да примају и овај други предлог, али се Г. Милићевић узе бранити слабошћу свога здравља, и мноштвом других послова;

а поред тога још помену да је у *Поменику* већ штампао кратки опис Коларчева живота, па сада сумња да би могао, овако са стране позван, тај посао испословати како се жели.

Одборници навалише склањати га да се прими, па ће већ, говораху они, њему ласно доћи на памет: како ће што срочити и написати. А што се тиче времена за које да се Биографија напише, изјавише: да се писац на том послу може задржати колико год је њему потребно: особито се журити не мора!

И тако се понуђени прими понуђенога посла!...

На одборском састанку 30 августа 1895 одборник Милићевић јави: да је написао Коларчеву Биографију, и прочита неке делове из ње.

Тада Одбор одлучи: да се та Биографија на финој хартији, врло лепо, штампа о трошку Коларчева Фонда у две хиљаде примерака.

Ето тако је постала ова књига.

I

БИОГРАФИЈА

ИЛИЈЕ М. КОЛАРЦА

ИЛИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ КОЛАРАЦ
ДОБРОТВОР СРПСКЕ ПРОСВЕТЕ

1
Место рођења. Детињство

Велики друм од Београда ка Цариграду, у старије време, није, као данас, ударао на Смедерево; него се од Гроцке повијао у десно на село Коларе, на Паланку, Баточину, Багрдан, и већ онамо даље на Јагодину, као и сада.

За турскога доба, у Коларима, Паланци, Баточини и Багрдану, поред Срба, живели су и Турци.

Страни путници уверавају, у својим путописима, да су они Турци који су живели у Коларима, селу на левој страни реке Раље, 2 сата на југ од Смедерева, били сами зликовци, од којих је раја трпела велика зла.

У једној мáли села Колара, која се звала *Дивич*, у кавани некаква Турчина, служио је, и тамнице допао, Вуле Илић, потоњи знаменити војвода Вуле Коларац, баш пред Српски Устанак 1804 године.

У Коларима, године 1805, пошто је у Смедереву погинуо војвода Ђуша Вулићевић, Кара-Ђорђе је завојводио Ђушинога брата Вујицу, доцније, у оба устанка, врло често помињанога старешину нахије смедеревске.

1*

У селу Коларима, године 1800, родио се је *Илија Милосављевић*, по месту свога рођења доцније далеко чувени, *Коларац*, од оца *Милосава* и матере *Јованке*.

Отац Илин био је занатом абаџија; зато су га обично звали: *Аба-Милосав*, а мајку су му звали *Јока*.

Године 1806, у јуришању на Београд, Милосав је рањен у чело; од те ране му се је до смрти познавала рупа, где га је пушчано зрно било ударило.

У почетку 1807 године, пошто су Срби освојили од Турака Београд, у Коларе су се, причаше сам Коларац: — враћали сељаци, који су били у војсци, и доносили су ћуркове, доламе, и друге турске хаљетке и ствари, које су опленили од побеђених Турака Београђана. Илија не зна колико му је година било тада, али је то све лепо упамтио.

Школу основну Илија је учио, колико ју је учио, у месту свога рођења. То му је и било све редовно школовање.

Године 1813, кад је Србија страдала, с другим сељацима, побегли су из Колара и Илини родитељи, и дошли су на Дунав код села Орешца, изнад Смедерева. Ту се, онда, народ превозио на ону страну.

Коларац прича како је отац његов, ту на обали, хтео оставити некако ждребе, не могући га сместити у скелу за превоз. Илији је толико било жао ждребета, и толико је јадио за њим, да је отац му, најпосле, везао ждребе за скелу, те тако је, пливајући, и оно прешло Дунаву на леву страну.

Прешавши Дунав, Илини родитељи оду и настане се у селу Црепаји, а дуж Дунава сва су банатска села била пуна бегунаца из Србије.

Илија, ма да је био врло млад, није хтео седети залудан, него узме коња и таљижице, па је крај воде куповао од рибара рибу, и разносио је по бегунцима Србијанцима те продавао.

Није прошло много, а Турци позову Србе бегунце: да се врате свак на своје огњиште! Тада се и Илини родитељи из Црепаје врате у Коларе.

2
Из Колара у Београд

Илија, по повратку из бежаније, није дуго остао у месту свога рођења. Из Колара дође он у Београд: да тражи што да научи, и да што заради и стече.

— Кад сам ушао у Београд, причао ми је сам Коларац: — имао сам само 30 пара. Од те своје имовине одвојим две паре, те купим лепињу да ручам. Једући лепињу, све сам мислио: шта ћу чинити кад потрошим и оних 28 пара?...

Из Београда, Илија пређе у Панчево ка свом рођаку Ђорђу Јовановићу—Сервијанцу, који га пошље у Вршац у трговину, где је научио оно што трговачки момци у раду могу да науче.

Прича се да је Ђорђе Илију послао у Вршац за то, што је опазио да је младић врло жустре нарави, па је, баш с тога, волео дати га туђину на науку а не својти.

Године 1817, марта 9, кад су Турци у Београду, на Калемегдану, погубили Кнеза Симу из Борка и Радича Горуновића из Ропочева, Коларац је био трговачки калфа у Београду, и то погубљавање вељаше да је гледао својим очима. [1]

---

[1] *Кнежевина Србија*, стр. 83.

У Београду је Илија најпре служио у трговини некога Дрвењака Болтаџије; после је био у некога Ћор-Марка Радовановића, а најпосле прешао је у службу к Марковом брату, Милутину Радовановићу, првом београдском трговцу, у оно време.

У овога последњега газде, Илија је остао дуже. И Милутин га је толико замиловао, да му је своју кћер Синђелију, рођену године 1809, дао за жену.

И тако се Коларац оженио.

Њега и Синђелију венчао је, 13 новембра 1827, у београдској цркви, ондашњи Београдски Митрополит преосвећени *Антим.*[2]

Поставши свој газда, Илија отвори дућан на своју руку, тако звану *болту*, у својој кући, на Зереку (данашњој Дубровачкој улици). Та је кућа и данас имовина Коларчеве Задужбине.

Живећи у Београду, Илија је и своју браћу: Тасу, Миту, и Ранка дигао из Колара, и превео их у Београд, где је свакога упутио на по какав рад или занат.

---

[2] Лист 103 на наличју, у књизи венчаници.

3
По други пут у Панчеву

Године 1828, маја 19, Илија узме од Београдског Везира тескеру, и, 20 маја, пређе у Панчево.

У тој тескери пише: да је Илија београдски грађанин; да му је 28 година од рођења; да је ожењен; да је човек средњег раста; косе, браде, обрва и очију црних; лица дугуљаста; да се носи србијански; да је занимањем трговац, и да је, по свом казивању, пренео из Београда у Панчево, са собом, 12.000 форината сребра.

За што је Илија оставио Београд, и отишао у Панчево, ми данас не можемо управо да знамо.

О том његовом преласку у Београду су старији људи причали двојако: Једни су говорили да је, у оно време кад је Илија, као млад трговац лепе паре зарађивао, у Београду био настао обичај, по коме су неки млађи Београђани почели носити некакве капе са златним ширитима. Кнез Милош, мрзећи на расипање, и држећи да му ваља Србе од тога раскоштва каквим било мерама заварчивати, заповеди те се неколики Београђани с тим златали-капама обале и батинама истуку!

Илија се од те каштиге толико уплаши, да одмах остави Београд и оде у Панчево.

Други кажу да је Коларац био купио неку кућу, на великој београдској пијаци, онде негде где сада стоји пожарна чета, па му ту кућу, не зна се за што,

Кнез Милош одузео. А он, зато, остави Београд, и оде у Панчево.

Међу тим у Панчеву, колико сам разбирањем дознао, веле да је Илија онамо дошао само зато: да би своју трговину развио у већим размерима!...

Било како му драго, толико је извесно, да је Илија, и боравећи и тргујући у Панчеву, сматрао себе за Београђанина много година, тим више што му је у Београду остала и дуго живела жена. Године 1830 штампана је у Будиму књига, *Љуба Миланова*, од Атанасија Николића. Међу београдским претплатницима на ту књигу, на првом месту стоји: *Илија Милосављевић трговац, за себе и своју супругу Синђелију, 5 књига!*

Жену своју Синђелију Илија је преселио из Београда у Панчево тек 19 септембра 1836.

Настанивши се у Панчеву, Илија је почео трговати храном и свињама, али више храном него свињама. Товарио је лађе житарице, и слао их у Сисак, у Ђур, и у Беч. Том радњом се познао с великим трговцима у поменутим местима. Најпре је ортаковао с рођаком својим Ђорђем Јовановићем — Србијанцем, а после с Ђуром Вајфертом, дедом нашега суграђанина Ђуре Вајферта.

На тај начин, име Илије Србијанца — онамо су га тако звали — за мало времена, постало је знано и поштовано у многим трговачким местима у Аустро-Угарској.[3]

---

[3] Иза Коларца остала је маса његових разних хартија. У колико је ту сачувана његова преписка може се видети у свежњима његове архиве. Ту се налази писама, Коларцу писаних, из ових места:

Из: Аде, Београда, Беча, Бобове (села у Ресави), Браиле, Будима, Букурешта, Ваљева, Видина, Визелбурга, Врагочанице (села

— Ја нисам знао, причаше сам Коларац: — шта је то глад и жеђ, шта ли умор и неспавање, само ако ме је чекао какав повећи посао.

Уверивши се, кроз дужи низ година, да му радња трговачка у Панчеву јако напредује, Илија науми и у грађанство аустриско прећи. Тога ради се, 29 јула 1842, обрати молбом аустриској власти да га прими у ред панчевачких грађана.

Из извештаја панчевачке полиције, који је она, поводом те молбе, дала о Илији, види се да је он човек поштен, миран и доброг моралног владања, да је уза се пренео из Београда 12.000 форината, па је тај капитал, онде радећи, већ утростручио, да је баш те године, онде у Панчеву, купио кућу № 11, на Малој — Житној — Пијаци, за 10.500 фор. сребра, и да је, у име куповне цене, одмах положио 6000 форината, а 4500 фор. обвезао се кроз годину дана продавцу измирити; да је све дације (порезе и таксе) уредно плаћао, и да ће их у напредак плаћати. Са свега тога Мађистрат је молио: да се Илија прими за царског и краљевског држављанина, тим пре што се он — како извештај вели — не мисли враћати у Србију.

у Подгорини ваљевској), Вршца, Галца, Гастајна, Железника, Загреба, Земуна, Златарића (села у ваљевском округу), Ишла, Кана, Калафата, Карловца, Карлсбада, Келна, Кикинде, Кнежевца, Крајове, Лајпцига, Лондона, Маријенбада, Марктбрајта, Марсеља, Митровице, Молдаве, Новог Бечеја, Новог Сада, Обреновца, Остружња (села у ваљевском округу), Панчева, Париза, Пенца, Пеште, Пожаревца, Поповића, Раба, Сандаља (села у ваљевском округу), Свилајинца, Сиска, Смедерева, Сомбора, Степојевца (села у пређ. београдском округу), Суводања (села у ваљевском округу), Темишвара, Титела, Трста, Турне, Уба, Хајинбурга, Хилделхајма, Цариграда.

На тај маџистратски извештај (који је потписао мајор Лепир, тадањи градски начелник, којега су, за маџарске буне 1848, у бегству, у Руми, стрељали), одговорила је царска и краљевска банатска џенерална команда, у Темишвару, актом од 28 септембра 1842:

да је, на основу мало пре поменутог маџистратског извештаја (од 29 јула 1842, № 1290), по ком су прилике у којима се Илија налази такве да у свем одговарају условима и нормама које у том погледу вреде, и пошто и у политичком погледу Илији нема замерке: то је царски и краљевски дворски ратни савет, Рескриптом својим од 14 септембра 1842, № 3971, допустио: да се Илија Милосављевић може примити у аустриско поданство, и да му се може, уз уобичајене модалитете, одобрити да се у Панчеву настани. О чем се, вели Рескрипт, има Илија Милосављевић известити, те да се нареди, што још треба, да заклетву верности (лојалности) положи.[4]

Решење ово саопштено је, преко Панчевачког Маџистрата, Коларцу 14 октобра 1842, и позван је да дође у прву на реду маџистратску седницу, да заклетву положи.

Из маџистратскога акта под № 2240 од године 1847 види се:

да је Коларац, на предлог Маџистрата, 31 августа 1847, постављен за вањскога саветника (одборника), те је и том приликом положио заклетву у почетку септембра 1847.

---

[4] Није на одмет запазити и то да је овај акат џенералне команде у Темишвару потписао фелдцајгмајстор *Михаљевић*, син онога Србина Михаљевића, џенерала, о ком се помиње у *Кнежевини Србији* на стр. 402, 679 и 754.

Из акта под № 1043 од 1847 види се:

да је Коларац 29 априла 1847 године молио за допуст да може зидати кућу. И тако је, те године, озидао врло лепу двокатну кућу по плану ондашњега зидарског мајстора Константина Радотића.

На тој кући уместио је мраморну таблицу с оваким записом:

И. М.

Божіимъ мановеніемъ, праведнимъ же трꙋдомъ своимъ созида сей домъ

Иліа Милосавлевичь Сербинъ из Сербіе родомъ.

Лѣта Господнѧ 1847.[5]

---

[5] За све податке из Панчева права ми је сласт и овде јавно захвалити доброти г. Душана Лукића, сенатора у Панчеву, који је то све с ретком марљивошћу прибрао, побележио, и мени послао!

4
Повратак у Београд

Већ после смрти Синђелије, жене своје, Коларац је тврдо наумио преселити се из Панчева натраг у Београд. И ту своју намеру он је извршио 7 септембра 1856 године.

Од тога доба, живећи стално у Београду, Коларац је нешто трговао сољу,[6] набављао је држави неку шалитру, и проучавао питање о вађењу неких руда у Србији, нарочито оних у ваљевском округу. А за то време, као добар познавалац праваца којима се упућују струје живота и рада у Београду, гледао је

---

[6] У Коларчевим хартијама има концепат једнога писма, које је Коларац, по свој прилици, у то време, писао Кнезу Михаилу. Састав је Коларчев, али је на њему чинио неке исправке пок. Коста Цукић. То писмо гласи:

«*Ваша Светлост*

Милостиви Господару!

Ја доле потписани сматрам себи за дужност, као грађанин, свагда ићи стазом у корист свога Отечества. Зато се усуђујем замолити Вашу Светлост да би Ваша Светлост заповедила Господину Министру Финанције: да се постара узети влашке соли и то пет милиона *сланика* и један милион *телеге* за умножити државне приходе.

да купи непокретних имања на местима којима се отвара будућност.

Има људи који умеју необично лепо говорити, и своје намере и предузећа тако убедљиво представљати да би човек, њих слушајући, помислио: е су они и у створу таки витези каки су у говору.

А има их, напротив, који су у речма оскудни, у беседи готово мутави, али послови, које они смишљају и израђују свакад вас побуђују да им се дивите, да их високо цените.

Међу ове последње иде и Илија Коларац. Он није био човек речит; његова је беседа била и сува и кратка; али сваки посао који би он смислио и извршио речито је сведочио и Коларчеву велику памет и зрелу процену.

Ваша Светлост! све државе имају монопол соли у земљи. Зашто ми не би могли то имати: и тако су нам мали приходи државни. Како чујем, влашко правителство иште за 100 ока соли $13^1/_4$ цванцика за *сланик; телега* је, мислим, много јевтинија. Имали би трошка до Београда на 100 ока $4^1/_4$ цванцика: онда коштала би со $17^1/_2$ цванцика: данас се продаје по 25 цванцика. Правителство би, дакле, имало хасне $7^1/_2$ цванцика на 100 ока соли, од чега би још на људе, који би манипулирали са сољу, до $1^1/_2$ цванцика дати требало. По тому, имало би правителство 6 цванцика извесне хасне на 100 ока, кад би се со по данашњој цени, то јест, по 25 цванцика, продавала. За ову хасну ја гарантирам под тим условијем да сваки може у Србију соли довозити само да мора платити на сто ока соли ђумрука најмање 5 цванцика. И онда ће солска каса, или финанција, онај профит вући но то је за државу све једно. Она ће сама извесно 40.000 ⌗ прихода годишње имати а неће морати уложити капитала више од 80.000 ⌗.

Нека се изволи Ваша Светлост уверити да је ово нашем Отечеству велика помоћ: народ неће се глобити, а каса ће се правителствена поболшати. Народ биће Вашој Светлости благодаран

Намеран да купи непокретно имање у Српској престоници, он је бацио око нарочито на две тачке у Београду, на околину Варошкапије и на околину Стамболкапије.

На оба та пролаза, у оно време, стражу су држали турски низами. С тога су и пред Варошкапијом и пред Стамболкапијом повелики простори лежали празни, пошто се Београђани нису журили да граде куће, и да станују у такој близини и додиру са суседима, какви су турски низами.

Коларцу пак то није сметало. Он је веровао да ти суседи само за време ту седе, па ће у неврат отићи.

За то купи празно место испод Варошкапије до Високе улице, где је доцније и кућа подигнута.

кад га од каприца појединих људи ослободите. Што се тиче поверења: ком би се могла манипулација соли поверити, у свакој вароши, или скели у Србији, има трговаца, којима би се овај посао могао поверити, и који би, за сав квантум који у руке приме, дали или у готову, или у имању гаранцију, како да буде свагда финанција покривена и осигурана. Влашко правителство, чини ми се, даје још 10% рабата. Ваша Светлост! Правителство има свој сопствени пароброд с неколико шлепова. Исти пароброд мора имати своје трошкове, и, ако правителству не устреба, може превући шест милиона ока соли до српских скела, и имаће најмање 15.000 # хасне, и сачуваће се финанција да не троши на празно. А овако, ако носи пароброд со, може и у другом послу послужити. Што се тиче разређивања соли по внутрености, и то је лако, у своје време, наредити: колико треба разредити по скелама и окружијама. Сад је со у внутрености 50 цванцика 100 ока; а сада је време да се може со узети.

Молим Вашу Светлост примите ову изјаву с благоволенијем. Јесам Вам препокорњејши поданик, и молим задржите ме у Вашој милости.»

Та кућа (Поп-Лукина улица бр. 4) није сва Коларчева, него од њезине половине три дела припадају њему, а четврти део његовој снахи Стани, жени покојног му брата Тасе М. Коларца.

Осем Варошкапије, као најживљег за оно време места, Коларац је гледао на Стамболкапију, која је била под већим турским притиском, али којој се још лепша будућност спремала.

Онде, где се, данас, укрштају коловози из Цариградске улице у Васину, и из улице Глумачке у Обилића Венац — међу Позориштем, Апотеком, Спомеником, и Андрејевићевим рогљем — била је војничка тврђавица, кроз коју је излазио из Београда пут за Цариград. Зато се та тврђавица, а по њој и сва околина, звала *Стамболкапија*. На њој је увек стајала јака турска стража (све до 4 јуна 1862 године).

Од уста те капије, овамо на југ, између места на ком је данас Коларчева кућа и кућа Андрејевићева, био је пружен дугачак дрвени мост, под којим је, у рову од шанца, готово свакад, лежала баруштина, покривена зеленим жабокреком. На исток од те баре сав простор, који данас притискује Коларчева кућа и башта, био је гола, малко удољаста пољана, у дно које, до данашње гостионице Златног Прага, стајао је само један ковачки вигањ и тоциљ за оправку секира, мотика и других тежачких халата.

Та је пољана припадала Томи Вучићу Перишићу. Њу Коларац купи од Вучића 8 јуна 1858 године, за 2300 дуката ћесарских.

И на том месту он подигне двокатну кућу, која је данас обележена под бројем 1, у Кастриотовој

Улици, и на којој с главнога лица златним словима пише:

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ СРПСТВУ

Кад је Коларац ту кућу зидао, Мишина велика зграда, данашња Велика Школа, још није била готова. Миша и Коларац, због неког спора у трговини сољу, врчали су један на другога. У то време, рече ми једном Чика ове речи:

— Мишина је кућа велика и скупа; много скупља од моје; али је и моја кућа лепа, и — ја моје место више ценим!...

После године 1862, кад је, по бомбардовању Београда, турска стража дигнута са Стамболкапије, кад је и сама тврђавица срушена, и сва турска земља у Београду дошла у руке српској држави, онда је Коларац, 19 фебруара 1872, докупио потребне делове, према регулационом плану, по процени вештака, за 700 #, те тако је заокруглио цело оно место, на коме су данас: кућа, башта, апотека, и дућани....

Што је дубље улазио у године, Коларац је све више сужавао своје трговачке послове тако да је пред крај свога века живео само од својих прихода, не упуштајући се већ ни у каква трговачка предузећа. Сваки дан га је човек могао видети како се, с бројаницом у руци, шета испред своје куће, прима поздраве и отпоздравља пролазнике. А пред вече обично би отишао у гостионицу *Српског Краља* на Калемегдану (где је данас Управа Фондова) на партију преферанца са већ редовнима друговима му у тој забави.

5

Последња година Коларчева живота

У почетку године 1878, Коларац западе у тешку невољу: окривљен би за велеиздају, затворен и одведен у Аранђеловац, пред ратни суд, који је испитивао и судио оне који су били умешани у *Тополску Побуну*, на крају године 1877.

О том догађају с Коларцем, Д-р Никола Крстић, веома блиски пријатељ Коларцу, нарочито за последњих му година, овако лапидарно прича:[7]

„Прошло је било три часа после подне, 25 јануара 1878, кад ми жандарм донесе писмо ове садржине:

Господине!

Г. Илија Коларац вољан је да са вама, и г. Јевтом Павловићем, проговори коју о својим стварима.

Позовите, господине, г. Јевту Павловића трговца, и дођите одмах сад к мени.

25|I 1878
Београд

Управитељ Београда,
Јаков Туцаковић

[7] *Задужбина Илије Милосављевића Коларца*, у Београду, 1886, стр. 36 и 37.

„Покојни Коларац, продужава г. Крстић своје причање: — био је тада од два три дана, судски притвореник, у Главној Полицији. Он тада стајаше под тешком оптужбом: да је учинио велеиздају!

„И ма да је он био уверен о својој невиности, би принуђен да представе војничком суду, који је ислеђивао кривицу, због које Коларац беше у притвору.

„Примивши горепоменуто писмо, одем г. Јевти Павловићу, и с њим у друштву одем у Главну Полицију. Упуте нас у једну собу у којој затечемо: г. Туцаковића, онда Управитеља, г. Брзаковића члана Управе, г. Милушића трговца, писара и два грађанина којима имена не знам. Ту, у Главној Полицији, предаде ми Коларац свој тестаменат, да га однесем у суд, да се тамо чува. Сутра дан, зором, Коларац је одведен у Аранђеловац, столицу војничкога суда, а ја исти дан, 26 јануара 1878 године, предадох суду Коларчев тестаменат, уз писмо које је у судски протокол заведено под № 570.

„Из Аранђеловца Коларац би одведен, већ више не као оптуженик, него као осуђеник, у Пожаревац: да издржава казну.

„Ма да је Коларац пред влашћу говорио, и то пре пресуде:

„„Невин сам и чист као сунце; ништа урадио нисам, и морам бити пуштен, ал' се бојим беде!“

А после пресуде:

„„Не признајем да сам икад био велеиздајник, и да сам за то могао бити осуђен.““ —

Суд га нађе за крива и осуди на затвор (5 година).

„Коларац проведе у затвору само неколико месеца. На дан 10 августа 1878 би проглашена независност Србије. Тога дана Коларац доби слободу: Владаочева милост, која је при осуди, смањила на две године казну на коју је био осуђен, 10 августа повратила му је са свим слободу коју је био изгубио.“ [8]

„Пуштен из затвора, Коларац дође у Београд кући. У затвор је одведен здрав и крепак, а кући се вратио болан преболан. Тому се није ни мало чудити: њему је тада било близу 80 година. Ма да је био добра здравља, опет оптерећен толиким годинама, није могао издржати оних страховитих потреса кроз које је морао проћи. Код куће је све једнако боловао, и једва је, како сам причаше, имао толико снаге да предстане владаоцу и да му захвали за милост која му је указана, те није умрьо у тамници, као сужањ.“

Октобра 6, године 1878, у три и по часа по подне, после дугога боловања, Коларац је испустио душу своју у својој кући на Стамболкапији.

То вече, мени јави Д-р Н. Крстић да је Чика умрьо, и позва ме сутра у 8 сата да дођем у зграду Касационога Суда. Други дан, на уречену месту, састасмо се: Д-р Крстић, Милан Пироћанац, Чед. Мијатовић и ја. Прочитавши у тестаменту што се говори о укопу, договори смо се да се све уради по покојниковој вољи: са свим просто, од куће правце

---

[8] У хартијама пок. Жике Јовановића, Коларчева рођака у Панчеву, има депеша из Пожаревца, од 23|VIII која гласи:

«Добио сам милост од Његове Светлости. Дођи с Ракилом у Београд да се видимо! Коларац.»

на гробље, само се тело сместило у метални сандук, јер је то изрично желео. Чику је испратило доста одабранога света. На опелу, и на гробљу, нико није проговорио ништа. За то ће се о Коларцу имати да беседи кроз векове, и што даље, то све више и све лепше.

6

Особине Коларчеве нарави

Какав је био Коларац по својој нарави, може се, бар у неколико, познати по овим причама, које су прибране од оних који су се с њим дружили, или ма каква посла имали:

Живећи у Панчеву, Илија је имао ван вароши, на Старчевачком путу, обор где је хранио свиње. На тај обор Илија је излазио често, да види како му свиње напредују; а излазећи, узимао би понекад са собом у кола и малога Игњата Вајферта, оца нашега г. Ђорђа Вајферта, кога су од милоште сви звали *Нацика*.

Једнога дана, дошавши на обор, сиђе с Нациком с кола, и, пришавши к настојнику, упита: како су свиње; једу ли, и напредују ли?

— Добро су, Господару, одговори стари, у свом послу вешти слуга: — скрдиле су се лепо; једу у сласт, и напредују брзо. Само има један ђилкош-вепар који их раскрђује.

И баш у тај мах, онај ђилкош сукне у једну гомилу вепрова, и растера их куд кога!

— Пушку! Пушку ми дај! цикне Илија. Настојник му брже дода пушку, а он ђилкоша та̂к! те на место.

Кад пушка ґруну, и вепар се изврте мртав, Нацика се престрави од чуда, ком се ни мало није надао.

Други пут, пошто му је онај стари вешти настојник умрьо, и дошао нови на његово место, Илија, дошавши на обор, упита: како су свиње?

— Врло добро, одговори нови настојник: — веселе су; све се играју, и јуре се....

— Одмах иди из моје службе, викне Коларац: — ти ниси за настојника. Свиње су зло кад се играју. Оне треба да једу, да леже, и да брекћу, мој бескутњиче!

И одиста га је отпустио још тај дан.

Некако педесетих година, прича се у Панчеву, једнога дана, Коларац је имао да пређе узаном калдрмицом преко веома каљаве панчевачке улице. У прелажењу, он се сукоби с ђенералом панчевачким бригадиром.

Коларац замахне штапом те устави ђенералу коња, рекавши:

— Ти си, господине, на коњу, а ја пешке: или очекни, или терај преко блата. Теби је то лакше, него мени!

И тако пређе на другу страну.

Та га је дрскост, после, стала много муке, а и новаца, докле се ђенералова срдња утишала.

А може .бити да је и тај случај убрзао Коларчев повратак из Панчева у Београд.

Коларац је, боравећи у Београду, врло често проводио вече с извесним својим познаницима, играјући

се карата. У игри, ако му карта не пође, обично се је срдио, и за ситницу која не вреди гроша, могао је планути на најбољег пријатеља.

Једини човек, у том друштву, био је Коста Цукић, којему Коларац, ни у игри, ни иначе у ма каквим диспутима, никад није хтео рећи ни једне окорне речи.

После Цукића, највише је штедио Д-ра Н. Крстића. Овому, кад би се и он, у игри, или у наткачивању, ставио на страну противника, Чика би само рекао:

— Море, Крстићу! што се *ти* поводиш за лолама?

За све друге није бирао речи, када се с њима препирао.

Једном је био купио папагаја, и наместио га на балкону, на рогљу своје велике куће. Учећи ту тицу да изговори име *Коларац*, он је своје презиме понављао по неколико пута, а тица је упорно ћутала. Срдит за то на папагаја, Чика би своју поуку завршио речју: *Магарац!* упућујући ту реч глупој тици која неће ништа да прими и научи.

После неког времена, чује он из своје собе да његов папагај виче:

— Коларац — Магарац! Коларац — Магарац! И рекне:

— Е баш је глуп као магарац! Ето шта је научио!

Та тица му није дуго живела.

Једна Коларчева рођака, у Панчеву, за њега вели ово:

— Илија је био човек леп на очи и поносит; одевао се је укусно, и умео се је господски понашати; био вам је то прави кавалер и — волео је женске.[9]

Коларац је био човек веома чуваран, чак се је, врло често, јављао као права тврдица.

Једном је на пијаци „код Зеленог Венца“ видео венац паприка у неке пиљарице, и натурио се да га купи. Давао је десет пара, а пиљарица је тражила петнаест. Чика се распазарио, и још наљутио. После је послао момка и дао колико је трговкиња тражила!...

На два сата пре него што ће умрети, Коларац је рекао Д-ру Јовану Ђурићу, и другима, који су се десили уз његову постељу:

— Кад ја издахнем, немојте се ви збунити око мене, него моју мрцину затворите ено у ону собу (показавши прстом у коју), па одмах гледајте те попечатите ормане и касу!“

Лежећи на самртној постељи, био је јако ослабео и изнемогао. Лекар нареди да му се даје по чаша добра стара вина. У његову подруму било је разних вина. Д-р Јован Ђурић, апотекар, који му се је, у болести, највише и налазио, извади из подрума бутелу доброга старог неготинског вина. И, кад му, о ручку, наточи чашу, старац цикне:

— Ко је донео ово вино?

— Ја сам донео; наредио је лекар, одговори Јова.

---

[9] Ракила Јовановићка, удовица рођака му Жике Јовановића.

— Распикуho! ти hеш мене упропастити, ако ја дуже узболујем. Што ниси донео од кога слабијега, него баш од овога?!

Разговетно свестан о оном што је чинио, и што је науман био издашном руком чинити на корист својега народа, Коларац се није стидео цењкати се за пет или за десет пара, и често се, с толике разлике, распазарити на ствари коју је веома желео имати!

Те ситнице, од којих би се многи либио, и по којима би њега назвао цицијом, сведочанство су јасне свести о величини идеала и смерова, које је он у својој памети носио, према чему су то све праве ситнице и биле за њега.

Међу тим, у хартијама пок. Живка Јовановића из Панчева, рођака Илина, има неколико Коларчевих писама, па у једном, које је писано 8 августа 1870, Илија вели:

„Синоћ дође к мени она Лиза што је била код тебе, па ми каза да си ми купио три пара ћурака, и да су скупе: *За мене ништа не може бити скупо што се јела тиче!*"

По овоме се може мислити да је Коларац врло миловао трпезно-уживање.

II

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

И

СТРЕЉАЧКО ДРУШТВО

Рођен с наступањем овога века, а растао под праском пушака и риком топова у ратовању за ослобођење Србије, Коларац се је, са свим природно, још из детињства свога, свикао био с оружјем тако да је доцније, када су мирни грађански живот, и велики трговачки рад, ласно могли учинити да његово оружје рђа попадне, остао увек пријатељ оружју и онима који рукују њиме.

Кад су, после смрти војводе Томе Вучића, ствари његове продаване, Илија је купио сабљу војводину колико с тога што је она снажила бедро Вучићево, толико и зато што се њему у опште оружје свакад милило.

Кнез Милош, по повратку у Србију 1859, био је поверио Илији да набави већу количину шалитре за војне потребе, и у то име био му је дао унапред, из *своје* касе, десет хиљада дуката. После смрти знаменитога Кнеза, управници његове посмртнине помену да, за јамство те суме, ставе интабулацију на Коларчево имање. Старац плане, и одмах набави десет хиљада дуката, и свој дуг плати.

Кнез Михаило, доцније, обавештен о том случају, пошље Коларцу на дар два прекрасна револвера. Јамачно је патриота-Кнез познавао Чикину велику пажњу према оружју, кад је баш овај дар изабрао, да му њим изрази захвалност за услуге отаџбини....

Живећи у Панчеву, Коларац је врло марио за Панчевачко Стрељачко Друштво, и у њем је ревно учествовао. Записник тога Друштва, вођен у одборској му седници 10|22 априла 1851, садржи и потпис Илије Коларца уз потпис председника, с леве стране, одмах на првом месту. Записник је вођен немачким језиком, а Коларац је своје име записао Ћирилицом. Из тога се види да је био један од угледних чланова те дружине. А Панчевачко Стрељачко Друштво било је на врло лепом гласу, што, поред осталога, може показати и овај случај:

Цар Фрања Јосиф, обилазећи своју царевину, 5 јула 1852, у 6 сата из јутра, кренуо се из Земуна паробродом низ Дунав и, дочекан на обали спроћу Панчева најсвечаније, изишао је из парброда, и одвезао се на каруцама у варош. Онде је примио подворења, походио Маћистрат, цркве, војне зграде, и болницу. Иза тога, извезао се је на Стрелиште Панчевачкога Стрељачког Друштва, где су га сви пушкари дочекали. Цар је избацио неколико метака у нишан, похвалио је Друштво за ревност и напредовање, и, у знак свога великог задовољства, даровао му је своју лепу слику, која се чува и данас.

После тога Цар се вратио на пароброд, и продужио свој пут низ Дунав ка Базјашу.

За тако краткога свога бављења у Панчеву, владалац није пропустио походити и ту школу за стрелце, добром гласу које приносио је, колико је могао, и наш Коларац.

То Стрељачко Друштво, основано 1813 године, славило је, у недељу, 21 априла 1863 године, своју педесетогодишњицу. Тада је оно Коларца, као свога

одличнога члана, позвало на ту свечаност српским писмом, писаним руком српског песника Василија Живковића, које гласи овако:

„Господину Илији Милосављевићу Коларцу
У Београду

„*Особито поштовани Господару!*

„Панчевачка Стрељачка Дружина броји, Божјом помоћу, од постанка свога пуних педесет година.

„Да би тај свој успешни опстанак достојно прославила, наумила је она, у недељу, 21 априла 1863 године, држати сјајну светковину, скопчану с велелепним обедом, игранком, и гађањем у нишан, на овдашњем Стрелишту; и да би поменуту светковину што боље увеличала, позвала је знатан број гостију из близа и из далека.

„Вас пак, поштовани Господару, као негдашњег одличног суграђанина нашег, и врло ревносног члана Стрељачке Дружине овдашње, не пропуштамо поименце и особно позвати на поменуту светковину, и прилажући с позивницом и сачињени програм, најпристојније молимо, да би нам весеље наше вашим милим и многоцењеним учешћем и присуством умножити изволели.

„У Панчеву, 12 априла 1863

Одбор Стрељачке Дружине:

Алоис Голуб
I. M. Weifert

Gramberg
Schütz-secrétaire
A. Scheiber
Oberschützenmeister."

Настанивши се у Београду, по повратку из Панчева, Илија је, кроз кратко време, постао мио познаник ондашњих младих и образованих Београђана. Њихово друштво њему је било мило, а и они су се радо прибирали око трезвена старца и одушевљена патриота.

Већ само то што он жели дружити се с првом интелигенцијом у Београду, и што се интелигенција купи око њега, показује да је Коларац био један од необичних људи својега доба.

Од тих младих Београђана, који су нарочито ради били и у оружју се вежбати, могу се поменути ови: *Милоје Лешјанин, Милан А. Петронијевић, Тома Цинцар-Јанковић,* и *Милојко Лешјанин.*

Одушевљени за вежбање у гађању, ови су људи излазили чак горе иза Симићева Мајура (Енглезовца), и онамо су пуцали, и учили се гађати у нишан.

Коларац је живо настајавао: да се та дружина уреди онако како је уређена Стрељачка Дружина у Панчеву, у којој је он деловао, док је онамо био. У хартијама његовим има концепат једне молбенице коју је Коларац, 16 јуна 1861, поднео Општини Београдској, тражећи да Општина дâ једно место у Булбулдеру за Стрелиште. Тај је концепат писан руком Милојка Лешјанина, данас ђенерала, и гласи овако:

„Општини вароши Београда

„У свима добро уређеним државама, а нарочито онима које за добивену слободу и самосталност своју не толико сили бајонета регуларне, колико храбрости и постојанству народне војске благодарити имају, и које су светиње у тешким временима опет њој поверене те да их од непријатеља одбране, постоје у свакој варошици, шта више у свакој општини образована стална друштва, која имају опредељено место, где се у одређене дане скупљају, и гађању у нишан, и руковању с оружјем упражњавају.

Да је гађање у белегу, познавање свога оружја, и руковање истим главни услов ваљаности сваког војника, мислим да нико сумњати неће. Но ово није једна добра страна тога.

Образовањем оваквих стрељачких друштава из свију класа људства зближава се грађанин војнику, и грађанском чиновнику; веза, која их једнога с другим и онако веже, постаје чвршћа, а што је најглавније, друштва су ова најмоћније средство за одгајење и узвишење војничкога духа у народу једном.

Мислим да није нужно упуштати се у разлагање да је Отечество наше у много критичнијем положају него многе друге државе, а још мање доказивати потребу: да се и код народа нашег, који је скоро пре по столећа оружје своје, не имајући прилике употребити га, забацио, пуцање у нишан заведе; то ће, тврдо се уздам, Општество вароши Београда само, и без даљег доказивања мога увидети.

Па кад је то истина, онда мислим да нема никакве сумње да је Општина Београдска, као прва у целом Отечеству нашем, позвана да свима другим општинама у свему што је благородно и општеполезно примером својим претходи.

Сва жртва пак коју би општина у овој општеполезној ствари учинити имала састоји се у том, да се од општинског плаца у Палилули до баште Г. Мише Анастасијевића један мали део уступи, на ком би се стрелиште о трошку установити се имајућег стрељачког друштва подићи могло.

У надежди да ће општина вароши Београда овај предлог мој, покренут мнозином Господе како војеног тако и грађанског реда, у размотрење узети и сходно истом расположење учинити, остајем

Општине вароши Београда

Београд
16 јунија 1861.

понизни
Илија М. Коларац"

Не зна се каква је била одлука Београдске Општине на ову молбеницу. Није се могла наћи за то што је архива општинска горела после тога доба. Међу тим је она мала дружина продужила вежбати се у стрељању, и, доцније, преместила је своје Стрелиште у онај Каменолом (Ташмајдан) иза

Палилулске Цркве. Ту је Милоје Лешјанин, пуцајући, повредио себи око, те је, после велике муке, то око и са свим изгубио.

Из Каменолома, Стрелиште је премештено у Градски Ров, пошто су Турци изишли из Града, а најпосле је измештено онамо изнад Смутековца, где се налази и данас.

Најредовнији први чланови тога Друштва, поред оних мало пре именованих, помињу се:

Коста С. Протић, доцније ђенерал и Намесник;

Петар Марковић, адвокат;

Јован Бели-Марковић, ђенерал и Намесник;

Коста Бучовић, пуковник, и

Влада Стојановић, благајник Мин. Спољ. Послова.

Коларац већ није сам хтео пуцати, али је веома симпатисао ширењу вежбања и напредовању Дружине, а једном јој је и једну своју пушку поклонио.

За то време Дружини је био Председник Г. Милан А. Петронијевић.

У пролеће године 1868, Г. Петронијевић, поставши Министар Спољних Послова, бејаше тим самим спречен да и даље врши председничке дужности, него сазове скуп, и замоли другове да изаберу другога Председника.

На том скупу, биће на предлог Г. Бели-Марковића, изабран буде за Председника Дружини Г. Коста С. Протић.

Овај је скуп држан у стану Илије М. Коларца, и у његову присуству.

Толико се, засад, могло сазнати о Коларчеву учешћу у Београдском Стрељачком Друштву.

III

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

и

ОНИ КОЈИ СУ ПАЛИ ЗА ОТАЏБИНУ

1
Пред светковину

Већ од половине месеца октобра, 1830, у Београд су учестали долетати из Крагујевца *Господарски татари*, који су се, истом брзином, враћали Лепеници на обале. У самом Београду, онда тихом и глувом месту, опажало се је да се примиче некакав необичан догађај. И Срби и Турци, ондашњи главни београдски становници, очекиваху нешто крупно. Срби се радоваху; Турци се прибојаваху. Срби се надаху: да им се испуне бар неке од вековних жеља народних, да се крунишу ванредни напори Кнеза Милоша, и народне жртве кроз последње десетине година, а Турци страховаху: да не настану црни дани за њих, да се већ не почну навршивати она, за османско царство у Јевропи, страшна пророковања, која су одавно тихо, али непрекидно, ишла од уста до уста.[10]

На крају октобра, Господар Јеврем, брат Кнежев, и најстарији међу ондашњим српским старешинама у Београду, доби из Крагујевца од Кнеза Милоша овако писмо:[11]

[10] „Веће турско дуго бити неће, него ће се да промени царство!“
Народ. веровање.

[11] № 1761, 1830.

„Татарин наш, који је синоћ из Цариграда дошао, донео нам је вест: да је Портин Комесар, Лебип-Ефендија, на Митров дан стигао у Софију, где ће се два дана одмарати, па онда продужити пут к Београду.“

„Ти ћеш, по пријему овога писма, само с Алексом,[12] отићи Честитому Везиру, и однећеш му хиљаду дуката, у знак великога поштовања мога према њему; увериђеш га о свагдашњем мом страхопоштовању и, са сваком понизношћу, учтивошћу, и ласкавошћу, доказаћеш му: да ја њега — Честитог Везира — за свој бабалук сматрам, и да никад нећу заборавити посећивати га подобним изражениjама и свидетељствима признателности своје и благодарности, молећи га најпонизније, да и он не заборави мене и народ, који судбину своју у његове руке низлажемо, да нам свакад буде пријатељ и добри саветник и отац!“

Иза тога, Кнез у писму вели:

„Порта препоручује да Скупштина Народна (која се тада спремала) буде што свечанија и народочисленија, а ми овамо немамо за то места. За то се договорите са Честитим Везиром: где ћемо је држати? Ми овамо мислимо да је најприличније да се држи у Београду, и да се на Врачару за Комесара и Честитог Везира начини узвишено место, да сав народ чује оно што ће му се показати и прочитати!“

Пославши те наредбе у Београд, Кнез Милош, 5 новембра, оде из Крагујевца у Јагодину, те онде сачека Портина Комесара, Ч. Лебип-Ефендију, и,

---

[12] Јамачно, *Симићем*.

пропративши га до Баточине за Београд, врати се у Крагујевац.

Оданде опет пише[13] Господару Јеврему, у Београд: да ће на Скупштини, коју намерава сазвати, које судија, које капетана, прота, наместника, игумана, које сеоских кметова, и других људи, бити до 3000 глава од свих 12 ондашњих нахија, и да ће он повести 600 војника. Ови ће бити формално оружани као што у Хатишерифу стоји: да му је слободно држати их. Остали народ доћи ће до места свога квартира оружан, а пред Везира и Оџаћана неће изићи с оружјем за појасом, да му се види, него ће га сакрити остраг под гуњеве! Људи нахиски биће по селима у квартиру, а војници и други чиновници, са Кнежевом свитом, мораће бити у Београду. Зато се Јеврему препоручује: да час пре јави: где намерава сместити војнике, чиновнике, и свиту, и колико квартира могу дати Савамала и Палилула, а колико варош Београд, и списак од квартира да пошље одмах!«

Међу тим, Кнез је из Крагујевца расписао: да свака нахија понесе са собом хране за људе и за коње колико може бити за 7 дана бављења око Београда, а храну за војнике, чиновнике, и за свиту, треба за времена снети из Мачве и из Пожаревачке Нахије, и самлети за времена колико треба за хиљаду људи!

Даље се заповеда ово:

»Да се каже Ч. Везиру, да је Господар рад, да сви чиновници, при читању хатова, имају фесове на глави. Зато Јеврем да распита: може ли се у Београду

[13] 8 новембра 1830, № 1811.

добити једно сто (100) низамских фесова, и ако не може, би ли их који од трговаца, на брзу руку, откудгод, могао набавити? Нека каже Ч. Везиру да Господар жели, као највећи знак повиновенија и признателности према Порти, *да сваки чиновник, при читању, метне на главу бео ћулав, па да набије низамски фес!!*«

Најпосле се у писму вели ово:

„Да Ч. Везира поздрави од стране Господареве: да дигне Турке са Варошкапије и са Саве, јер ће Господар морати тамо највише пролазити. А Господар се обећава наредити солдате, који ће ту дужност, равним начином, као и Турци, испољавати. *И тако, ако му Ч. Везир то учини, тако ће се решити у Београд доћи!!*«

Другим писмом наређено је Вучићу:[14] да нађе две фуруне, које ће пећи хлеб за солдате, а тако и квартире да им спреми: све да је готово кад дођу!

Нарочитим писмом,[15] пак, Кнез препоручује Господару Јеврему ово: „Да буде према Лебип-Ефендији ласкателан, *и да показује свуда оскудост, да би расположеније данка мање било!*«

Најпосле се у писму јавља: да Господар Скупштину сазива за Св. Алимпија, 26 новембра (1830)!

Кнез је још поручио Београдском Везиру, да гледа раније обавестити Турке Београђане о садржини Портиних хатова, који ће се на Скупштини прочитати, да не би они, на дан саме свечаности, какав неред начинили....

---

[14] 13 новембра 1830, № 1834.

[15] 13 новембра 1830, № 1844.

Према таким наредбама из Крагујевца, у Београду се је радило журно, да се све спреми како треба и колико чега треба.

Господар Јеврем, брат Кнеза Милоша, и Везир Београдски Ч. Хусејин-Паша, договорили су се и наредили:

1° Да се страже турске дигну са Савске и с Варошке капије на шанцу и, место њих, да се ставе, на та два пролаза, страже српске. А на друге две капије, Стамболској и Видинској, да остану страже турске.

2° Сви Турци, који седе, или дућане држе, у западној поли Београдске вароши, почињући од Стамболкапије до Калемегдана, да се повуку у источну полу Београда, а у западној поли да се, за време, сместе српски војници и чиновници, који имају доћи на Скупштину.

Међу војницима који су долазили у Београд, и смештали се у тој западној поли вароши, падала је у очи једна одабрана чета од сто људи, чета, која се звала *Гарда Кнеза Милоша*.

Момци у тој Гарди носили су фракове, узане панталоне, и на ногама цокуле, а на главама имали су црвене капе, са зачелним словима Кнежева имена: *М. О.* На рамену пак сваки је носио пократку пушчицу, која се звала *гарабиљчић*.

Осем ове Гарде, било је још 600—1000 људи „*уписних пандура*,“ који су имали народно одело, а од оружја носили су сваки дугу пушку, два пиштоља, и нож за појасом.

Ово су били војници, редовно извежбани, а Кнез Милош их је, до тога доба, из врло појамних обзира, називао *уписним пандурима!..*

Коњаници су сви били народски лепо одевени, и наоружани како треба, а и коњи под њима били су сви одабрани. По Кнежевој наредби, половина се коњаника сместила на станове у Савамали, а друга половина у Палилули.

Кад су ови српски војници с добошима, кроз Варошкапију, улазили у Београд, силни се хришћански свет слегао био да их се нагледа и, може бити, није остало српско око које, у тај мах, није пустило сузу низ образ од превелике радости.

Осем тих војника, било је другога народа неколико хиљада глава. Ово су они за које Кнез наређује да носе оружје, али да га пред Везиром не показују за појасом, него да га сакрију остраг под гуњеве. Ови су долазили округ за округом: Прво су се јавили Чачани, па Ваљевци, па Београци, и тако редом. Како су приспевали, тако су и размештани по српским кућама на станове.

Редовним војницима командовали су: Рус *Павлов*, и Србин *Момировић*.

А остали народ имао је своје нахиске старешине, међу којима се поименце помињу: *Јокса Милосављевић*, *Јованча Спасић*, *Даниловић*, и *Вучић*.

Пред што ће се кренути из Крагујевца за Београд, Кнез пошље Господару Јеврему ову наредбу:

Да свештенство не излази пред Њега у сретање, него да га дочека на великим црквеним вратима.

Господар Јеврем пак, са беговима, да га дочека пред коначким вратима![16]

Кад се сазнало да се Кнез Милош већ приближује к Београду,[17] у који, од 1820 године, није хтео доћи, Везир Хусејин-Паша изашље свога ћехају на сат места од вароши, те Кнеза предсретне, и поздрави добродошлицом у име Везирово. Оданде, у Кнежевој свити, ћехаја дође до у Кнежев конак, где је Везиров син Кнеза сачекао, и придржао му стрёмён — да одјаши од коња!

То су све докази необичне пажње према Глави Српскога Народа.

Пошто се Кнез Милош сместио у свом конаку; пошто је половина Београдске вароши, са две капије, била у рукама српске војске, и пошто је и другога

---

[16] 22 новембра 1830, № 1881.

[17] Стари пут *крчаник* од Крагујевца ка Београду ударао је на Петровац, Чумић, Жабаре, Белосавце, Милатовицу, Кораћицу, Неменикуће, Сопот, Раљу, Трешњу, Рипањ, Чаршију (под Авалом), Дуго Поље, Раковицу (село), Торлак, па низ Врачар, на Мокри Луг (поток) и Лаудонов Шанац, у Београд.

Кнез Милош је из Крагујевца у Београд путовао три дана. Кад полази из Крагујевца, прву је ноћ ноћивао у *Жабарима;* другу у *Сопоту,* а за трећу стизао је у *Београд.*

У Жабарима и у Сопоту био је начинио нарочите кућѐ за ноћивање. Те су се куће звале: *Господарски Конаци.*

После Кнеза Милоша, онај конак у Жабарима чини ми се да је припао општини жабарској, а конак у Сопоту узет је био за канцеларију среза космајског.

Доцније, кад је грађен насип од Београда ка Крагујевцу, стара је путна линија на много места остављена, и, узета нова, често много заходнија.

народа, осем војника, стигло к Београду неколико хиљада: отпочели су се преговори између Везира Хусејин-Паше и Кнеза Милоша о том: где прво њих два да се састану и познаду, а за тим: где да се изврши оно ради чега се и чинила сва ова велика спрёма, то јест, где да се прочитају важна султанска писма:

1° *Хатишериф од 7 Ребјул-Евеља 1246 = 3 августа 1830 године, који Кнежевини Србији признаје независну Унутрашњу Управу*, и

2° *Царски Берат, који потврђује Кнезу Милошу право наследства на Српском Престолу.*

Везир је, раније, помињао да би се то читање могло свршити или у Граду, или пред Градом, на Калемегдану, али је тому био противан Кнез Милош, наводећи да је и у Граду и на Калемегдану мало места за онолики народ, који се слегао да чује и прими милост Цара свога! Зато је, још из Крагујевца, нудио да се та светковина изврши на Врачару, на већој ширини, местимице близу *Чупине Хумке* (Ташмајдана).[18]

Знао је мудри Милош да би свечаност у Граду, или и на Калемегдану, била обична свечаност *турске милости*, а Њему се хтело: да овај догађај некако добије облик *српске победе!*

Али, пре самога свечанога дана, у који треба да буду, раме уз раме, Царски Везир и Српски Кнез, а они се никад дотле нису очима видели, углављено

---

[18] Може бити да је ово место за ту свечаност изабрано баш за то што је онда у Срба још било живље сећање: да је на тој Хумци спаљен Свети Сава?

би: да се њих двојица састану, да лично један другог поздраве, и да се разговоре.

Тога ради Везир нареди те се на Калемегдану, онде где је онај пропланак у парку, према гостионици *Српској Круни*, разапну неколики шатори.

У очи Св. Андреје, 29 новембра 1830, поставише се у ред *Кнежева Гарда* и *Уписни пандури* од српске цркве до места где је данас гостионица *Српска Круна*, а одонуда од градске капије до данашње Реалке стане табор турских војника.

Везир, изашавши из Града, дође под свој шатор, да ту прими Светлога Госта свога!

Мало доцније, дође из свога конака и Кнез Милош. Везир изиђе из свога шатора, и пође неколико корака у сретање Кнезу. Ту се узеше за руке, и пољубише се (један другог у рамена), као што је обичај у Турака. Иза тога обојица уђоше у Везиров шатор, а за њима и тумачи њихови...

Ту су се први пут видели и познали; ту су углавили како да се сутра дан изврши велика светковина, коју су одавно ишчекивали и Срби и Турци београдски.

Докле су се Везир и Кнез бавили под шатором, војници, и српски и турски, стајали су на кремену, а на градском бедему, уза сваки топ, пламтео је запаљен топовски паљач!

Као пред праву битку!

Признано, дакле, и утврђено би: да се Царски Акти прочитају на Св. Андреју, у онај исти дан, у који су Срби, 1806, освојили Београд од Турака!

Турцима Београђанима било је криво што се та свечаност врши баш на тај дан; али је тако Кнез Милош хтео, и ствар је био тако удесио, да се већ

није имало куда, него се нашло да је најпаметније пристати на његово захтевање.

Опростивши се са свим пријатељски у шатору, Кнез Милош се врати у свој конак, а Везир Хусејин оде у Град.

Војници пак, и српски и турски, разиђоше се, по команди, свак на своје место: да се спремају за сутрашњу историску светковину.

2

Свети Андреја у Београду, године 1830

Пред крај године 1830, овај наш разглашени по свем свету Београд, сав савцит, бејаше сабијен у тврди камените Град и, до Града, у Варош, коју је опасивао дубоки ров, са тврдим дрвеним палисадом. Даље, ван тога рова, ван тога палисада, није било ни једне куће, ни једне колебе. Онај простор, онај део Врачара, који се пружа од Стамболкапије на Баталџамију горе ка Чупиној Хумци (Ташмајдану), био је голо поље. Црква Св. Марка, зграде уз њу, гробље, и дрвеће, које данас онде видимо: све то постало је после године 1830!

На том пољу од Стамболкапије до Ташмајдана лети се овде онде таласала белица пшеница, негде се зеленила густа трава, или су се модрили напредни кукурузи, а негде је расла кукута толико висока да се из ње човек на коњу једва могао видети. У јесен, и у зиму, пошто би се летина обрала, и кукута осушила, остајала би гола пољана, једино згодна коњма за поигриште.

Ето на том пољу, близу Ташмајдана, последњих дана месеца новембра 1830, по наредби Кнеза Милоша, бејаше насута повисока земљана подина, повисока

хумка, па на њој начињена лепа трибуна, која је обавијена црвеном чохом и застрта красним ћилимима за неку велику, необичну свечаност. То је све било готово до у очи Светог Андреје. Ондашње српске старешине у Београду: Господар Јеврем, Алекса Симић, Панта Х. Стојило, Тома Вучић, Марко Буљубаша, и други млађи, нису имали одмора ни дању ни ноћу, докле све није уређено онако како је желео Кнез Милош.

Освану недеља, и Свети Андреја, 30 новембра 1830 године.

Београдски Митрополит, преосвећени Антим, рано из јутра, чим Кнез Милош, са својим синовима, браћом, и главним народним старешинама, уђе у цркву, отпоче божанствену литургију, по свршетку које и Господар и Митрополит одоше сваки у свој двор, спремати се за другу свечаност!

Тога дана, бејаше време онакво какво у нас обично бива на крају новембра. Блато скоро до колена, куд год би се човек макао. Али то ником није сметало: Од ранога јутра свет је из Београда и из околине грцао на Врачар, ка Ташмајдану, ка оној хумци и трибуни на њој.

Западну страну поља, од трибуне овамо, бејаху заузели оружани Срби, најпре *Гарда Кнеза Милоша*, па онда *Уписни пандури*, а даље други народ, којега је могло бити на осам до десет хиљада душа, само ту женске главе није било ни једне, уверавају очевици.

Источну страну поља пак, онамо ка данашњој Палилулској Касарни, држали су турски војници, и Турци Ерлије из Београда.

Код трибуне било је разапето неколико шатора, већих и мањих, за старешине српске и старешине турске.

Око 9 сата пре подне по јевропском часовнику (а онда се у Београду време обично бележило по турском сату), одоздо, од Варошкапије изби на Теразије, и упути се ка трибуни, једна група коњаника. Народ се пред њом растављао, отварајући јој пут, и поздрављајући је са обадве стране.

Многи су мислили и говорили да то долази Кнез Милош.

То је био Кнежев брат, Господар Јован Т. Обреновић.

Мало доцније, јави се друга група, већа и сјајнија од оне прве. И она је јездила правце ка трибуни.

То је био главом Кнез Милош. За њим су ишла оба сина његова, брат му Јеврем, неколики доглавници, и обична пратња.

Сјахавши с коња, пред самом трибуном, Кнез нађе одмах да да̂ још неке наредбе, да штошта измени и допуни, па онда уђе под свој шатор, дочекан и праћен нахиским кнезовима, Митрополитом и свештенством, онако како се дочекује само главар-витез.

Иза тога не прође много, а испод Баталџамије, одонуда од Стамболкапије, указа се трећа група коњаника, око 50 њих на број. Они су ишли тихо, а приближавали су се правце ка трибуни.

То су били београдски везир Ч. Хусејин-Паша, и Царски изасланик, Ч. Лебип-Ефендија, са својом сјајном пратњом.

Кнез Милош, са својим синовима, браћом, и народним старешинама, изишавши из шатора, пође

им у предсрет готово донде где је данас велика капија палилулске порте. Ту се Везир и Кнез сретоше и поздравише, па оданде, идући напоредо, уђоше у шатор спремљени за Ч. Везира и за Комесара. Под шатором се мало задржаше у разговору докле уђоше Вучић и Алај-Бег и рекоше да је све готово!

Тада се Ч. Везир, Комесар, и Кнез попеше на трибуну и заузеше места своја.

За њима на трибуну узиђоше и неколики други доглавници српски и турски.

Око трибуне сав онај силни свет, видећи своје главаре на трибуни, узе се примицати што ближе: да чује што ће се оданде огласити народу српском и народу турском, што ће се, као свечан међународни акат, прокламовати на знање крсту и полумесецу![19]

Пошто се свет прибра, и мало утиша, Везир погледа у Ч. Лебип-Ефендију, а овај одмах извади и разви *Хатишериф* па, ставши Везиру према лицу, прочита га турским језиком. Кад читање сврши, он Хатишериф сави, пољуби, и даде Везиру. Везир, пошто га и сам пољуби, предаде га Кнезу Милошу. Овај га пољуби, и пружи свом секретару Д. Давидовићу.

После тога, Комесар разви *Берат* и, ставши према Кнезу Милошу, прочита га, сави, пољуби, и предаде Везиру, који га пољуби и пружи Кнезу Милошу; овај пак прими га, пољуби, и задржа за се.

---

[19] **Међу тим је Кнез Милош, још 4 новембра 1830, Панти Х. Стојилу био послао и Хатишериф и Берат: да се постара послати их редактору *Оштих Новина* да их овај стави у прве бројеве свога листа (Деловод. протокола № 1797).**

Сада Комесар и Везир, скинувши са Кнеза Милоша његов дотадашњи огртач, огрнуше га *Царском Харванијом*, коју му је послао Султан, као знак своје особите пажње!

Ова Харванија бејаше угасите боје, са златном јаком, и брилијанском споном под грхоцем.

Тада и Хатишериф и Берат показаше народу, а и сам се Кнез Милош више истави да га свет боље види.

У великој радости, Срби су тада викали: Ура! Ура! Ура! Живео Султан! Живео Цар Никола! Живео Кнез Милош!

Пошто се и то сврши, Везир, Комесар, и Кнез пођоше да иду: прва двојица у Град, а трећи у Варош, у цркву, Богу на молитву.

Пре силаска с трибуне, Хусејин-Паша заста, окрете се к Турцима и рече:

— Народе турски! Владај се онако како ти пише у Хатишерифу!

Сишавши с трибуне, испраћен Кнезом и свим српским старешинама, Везир оде са Ч. Лебип-Ефендијом и свитом у Град.

Кнез Милош тада рече секретару Давидовићу те овај укратко објави народу: каква је права добила Србија, заказавши свима да сутра сви дођу на то исто место, где ће им се од слова до слова све прочитати и објаснити.

После тога, Кнез Милош, са свима својима, остави трибуну, и упути се у цркву Београдску, где га Митрополит Антим помаза светим миром, и освети му Харванију, коју је мало пре добио од Султана.

Ту је народски принесено Богу благодарење за толике успехе Отаџбине.....

Други дан, у понедељак, 1 декембра, код јучерање трибуне, Господара дочекаше сви јучерањи, осем Турака. Тада је ту била још и Кнегиња Љубица.

Давидовић, по Кнежевој заповести, позва народ да добро слуша што ће му се прочитати. Секретар Л. Зубан, српским језиком, прочита и Хатишериф и Берат, а Давидовић, после тога, све тачку по тачку објасни слушаоцима сва права која је Србија добила. А кад каза да се Срби с Турцима до пролећа изравнају, јер ови последњи могу остати у Србији још само годину дана, а та се година навршује 6 октобра 1831, онда народној радости не бејаше ни мере, ни краја! Многи су викали да живи Кнез Милош! Многи су се међу собом љубили, а неки су од велике радости и плакали!

И тако с оне хумке, с високе на њој трибуне, Србији је свечано оглашено пра̏во на унутрашњу државну независност; оданде је објављено право на српски престо Кнезу Милошу и његову потомству; оданде је Србима изречена награда за њихове напоре, муке, и жртве, које су поднели од 1804 до 1830 године; оданде је, укратко казати, Народу Српском прокламовано међународно освећење политичкога му васкрсенија.....

Зато се к оному месту и био стекао онако многобројни српски свет; зато су на свечаност ону оцеви изводили синчиће своје, или их, малишане, носили у наручју, само да виде и запамте место с ког је Отаџбини њиховој грануло сунце унутрашње слободе;

зато је Кнежев секретар Димитрије Давидовић, који је до јуче, као и други чиновници, имао на глави фес, онде га скинуо рекавши: Од данас у Србији настаје са свим нов живот! И послао кући да му се донесе јевропска капа, којом је одонда до смрти, покривао главу своју; зато су онда многи раздрагани родољуби један другога довикивали:

— Ово је место свето! Ово је дан који је нама послао Бог за весеље и за радовање! Ох! устаните мртви текар да живимо!!

3
После светковине

Хатишериф и Берат обнародоваше се; велика светковина би и прође; кићена трибуна развали се, само оста она под њом подина од земље, што се види и данас;[20] Срби, учесници светковине, задовољни и весели, разиђоше се с пуним устима милога им и значајнога причања...

Јавни живот младе Кнежевине Србије, изазиван и покретан новим жељама и потребама, а заштићен новим гаранцијама, узе развијати се начинима и путовима дотле незнанима. Догађаји познији потискиваху догађаје раније; појаси млађи замењиваху појасе старије: И свак је имао о чем да мисли, о чем да се стара. Садашњост и будућност заузеше сва срца, све умове; за прошлост — не оста нигде места...

И тако хумка она, хумка знаменита, с које су прокламовани онако велики успеси Отаџбине, ишчезе, зарасте у траву, заборави се са свим...

Доцније, када напредном Београду поста тескобно старо му место, и кад се он, са те тескобе, поче пружати и на гробове својих покојника̂, општина

[20] На њој данас расте један дуд, и црквени тутори довели су, и отворили на сред ње, точак воде из општега водовода.

Београдска мораде тражити ново место за сахрањивање својих мртвих, и она изабра оно поље на северо-запад од Чупине Хумке[21] (Ташмајдана), где је, године 1835, и црква начињена.[22]

Пошто је Гробље горе измештено, Београђани су, или испраћајући своје миле покојнике, или дајући им посмртне помене, чешће излазили на то место. Од тог доба, кад-шкад би по неки погледао и на ону хумку од године 1830, и сетио се онога што је на њој извршено, о чем се већ и помињање било притајало.

Године 1851 штампана је у Београду Збирка јавних докумената, који садрже права *Кнежевине Србије*. Ту је збирку за штампу средио професор права у Великој Школи, прегледала ју је и одобрила *Школска Комисија*, а Држава је трошак платила.

У тој књизи, која је и издана за ширење политичке и историске свести у Срба, за онај знаменити Хатишериф од 7 ребјул-евеља 1246, вели се само ово:

„*Он је, на Св. Андреју, 1830, јавно на умци, на Врачару, прочитан пред многим народом.*“

Толико. Ни речи више!

---

[21] Старо Гробље Београдско било је онде где је данас *Господска улица;* а онде где је данас *Државна Штампарија* и *Висока улица* било је *одселито гробље,* где су укопавани који су умирали од куге. Измештање Гробља горе ка Ташмајдану извршено је некако између 1828 и 1835 године. Саму годину тога измештања нисмо могли сазнати. Г. Ф. Христић каже: „Мој је отац био сахрањен у Старом Гробљу, где је сада кућа Шилићева и Мариновићева, и то је било 1828. Кад су, доцније, кости оца мога пренесене у Ново Гробље, моја старија сестра рече ми да цркве Св. Марка још није било.“ А *Срета Л. Поповић* вели да је измештено 1836, и чак казује ко је први онде укопан (*Писма,* стр. 43 и 44).

[22] *Кнежевина Србија,* стр. 40.

4
Сећање о оном што је некад било

Црква Св. Марка, која се чешће зове *Црква Палилулска*, служила је већ трећу десетину година; около ње се ширио и множио Београд покојникâ; родне воћке и врбе јадике, засађиване чело главе мртвима, или за хладовину живима, разрастале су се у висину и у ширину; гробнице богатих и знаменитих породица ницале су све ближе и ближе око цркве, а један ред тих вечних кућâ већ се био пружио од црквене звонаре ка северу, правце ка оној Хумци, на којој су 1830 Царски Хатови прочитани. Београђани су све чешће бивали покретани ка цркви Св. Марка, некад да испрате до вечне му куће кога милога покојника, а некад коме, по обичају, да учине посмртни помен.

— Били смо на једном парастосу, у Палилулској Цркви, причаше покојни Илија М. Коларац: — Пошто изиђосмо из цркве, и пођосмо кући, ја се удружих с Г. Вучићем, те иђасмо заједно. Кад бејасмо код оне Хумке, Вучић стаде, и рече:

„Море, Илија! Ми се ослободисмо од Турака, и данусмо душом од силе њихове, па заборависмо ко је то урадио. Они који су оставили у власти и богаству

синове и унуке, имају ко да их помиње; али је у бојевима гинуло људи којима нема ко о задушницама ни провлака запалити за душу!... Ево овде, на овом месту, колико се је народ обрадовао кад је саслушао оно што му је одавде прочитано, па данас се не зна ни да је што било овде, а камо ли да се ко сећа оних који су своје главе дали: да се добије оно што је одавде оглашено?«

— Па да учинимо за њих штогод ми, којима је Бог дао те можемо! одговорих му ја.

— Хвала ти за то, брат-Илија, заврши Вучић: — ја ћу размислити, па ћу ти, кроз неки дан, поручити да се састанемо —.

После неколико дана, ми се састасмо, договорисмо се и, заједнички, дадосмо 250 дуката као *фонад за помињање оних који су изгинули за Отаџбину!*

Толико ми је сам Коларац испричао о постању овога свога фонда.

Међу тим данас се може више казати о том: како се је мисао о захвалном помињању оних који су у бојевима пали за Отаџбину први пут чула у Београду, како се је развијала и срећивала, докле није добила облик у ком се налази данас.

Првих дана, друге поле месеца јануара, 1857, у Београду се на једанпут почело говорити: да се оснива неки фонад од 250 дуката, те да се интересом од те суме, сваке године, у Саборној Цркви, у Београду, држи помен за покој душе онима у Србији који су изгинули у ратовима за ослобођење Отаџбине.

Неколико дана доцније, већ се знало: да тај фонад оснивају *Илија М. Коларац* и *војвода Тома Вучић.*

Њих двојица поднели су речену суму Митрополиту Петру, и изјавили ту своју жељу.

Митрополит Петар, достојно уваживши ту намеру, и давши јој свој архијерејски благослов, предао је новце на привремено чување, пред београдским протом Д. Вујићем и црквеним тутором Димитријем Стојковићем, Председнику Београдског Примирителног Суда, Глиши Јовановићу, докле се, међу тим, не постави службено одредно правило о руковању тим новцима, као и о времену када ће се држати тај годишњи помен. Новци су ти одмах дани под интерес, по 8 на сто!

Још доцније, јануара 31, године 1857, Митрополит Петар, у договору са дародавцима, учини оваку наредбу:

1° Положених 250 дуката придају се црквеној каси, и дају се под интерес, али остају за свагда *оделити фонад*;

2° Тај интерес искључно се троши на подмирење трошкова око спомена (парастоса) палима за Отаџбину, а преостатак придаје се истому фонду;

3ће Одсад сваке године чини се торжествени спомен, у Београдској Саборној Цркви, за покој душе изгинулих бораца за ослобођење Отачаства прве суботе по Светом Андреји, о празнику којега свечаним се начином приноси благодарење Богу на истинском ослобођењу и полученим правима Отачаства; и

4° Први такав помен, пошто је Свети Андреја био прошао, наређен је о Задушницама (које су оне године падале) 9 фебруара...

5
Први помен (парастос)

На Зимње Задушнице 1857, у Великој Београдској Цркви, извршена је једна богомоља, каква се никад дотле у том Храму није држала. Најпре је била обична суботна литургија, по свршетку које заузеше места, испод амвона, осам свештеника разних црквених степена, и два ђакона, а друга два ђакона стадоше при Господину Митрополиту, код стола архијерејског.

На амвону, на обичном црквеном сточићу, било је постављено кољиво.

Пре него што се почео прописани чин богомоље, Митрополит Петар изговорио је кратку беседу ове садржине:

У уводу каза: сабрали смо се да одамо дуг захвалности и хришћанске љубави оним покојницима, који су живот свој дали за свету веру и за слободу Отачаства.

Иза тога рече: како је народ наш био поробођен, и дуговременом угњетавању изложен; али је, при свим страдањима, сачувао у свом срцу и свету веру својих праотаца, и живи спомен о својој старој прошлости; да је, овим благочаствим чувствовањима одушевљаван, кад му је Милостиви Бог из његове

средине изабрао вође, дело својега ослобођења јуначки започео, и својим храбрим предводитељима руковођен, као негда Израиљ Мојсијем и Исусом Навином, започето дело срећно извршио. Даље је беседник подсетио слушаоце: да је то преважно дело стало народ наш много муке и крви; да ће битке на Делиграду, Мишару, на Дубљу, Чачку, и на многим другим местима, приповедати потомству јуначка и славна дела наших предака, а уједно подсећати га на скупу жртву којом је купљена слобода Отачаства.

После тога придодао је: да су имена свију оних који су за свету веру и Отачаство погинули истина записана код Бога, у књизи живота, и да њих Света Црква, без ичијега настајавања, сваке године о Задушницама помиње, али да је опет зато праведно да и ми, као благодарни потомци њихови, нарочито чинимо спомен за душу њихову, к чему да су два опште позната мужа својим усрдним прилогом дала довољан способ свршавати овај спомен у овдешњем Саборном Храму, и тако ће се унапредак чинити тај спомен сваке године у прву суботу после Светог Првозваног Андреје.....

У закључењу: позвао је верне да потресеним срцем учествују у предстојећем парастосу, и да сви укупно просимо од Бога усопшима опроштење грехова и рајско блаженство!«

После те беседе, приступило се самом парастосу, који се од обичнога помена разликује нарочитим изразима у јектенији, као:

Ѿ приснопамѧтныхъ рабѣхъ Божіихъ за вѣрꙋ и Отечество на брани животъ свой положившихъ!

И дирљивим каноном, који се почиње:

Ѿверзь оуста моа Спасе; слово ми подаждь молитиса милосерде ѿ подвизавшихса за вѣрꙋ и Отечество мꙋжественнѡ, да покоиши душы ихъ Владыко!

На завршетку провазгласио је ђакон овако:

Во блаженомъ оуспеніи, вѣчный покой подаждь Господи оусопшимъ рабѡмъ твоимъ, за вѣрꙋ и Отечество на брани животъ свой положившихъ, и сотвори имъ вѣчнꙋю памать!

На то су клирици иза певница сложно и лепо отпевали: Вѣчнаа памать!

Докле се пак то певало, Митрополит је прелио поднесено му кољиво.

После су сви присутни приступали ка нафори и кољиву.....

Том првом помену присуствовали су: Кнегиња, Попечитељи, Саветници, Судије, грађански чиновници, официри, и београдских грађана пуна пунцита црква...

6
Што је бивало после

И тако се, од године 1857, редовно, прве суботе по Св. Андреји, у Великој Цркви у Београду, држао свечани парастос за душе оних који су у бојевима пали за веру и Отачаство.

На те парастосе чиновници и официри ишли су свакад по службеној дужности, а Београђани су обично долазили у толиком броју да је црква бивала пуна пунцита.

Сви трошкови, који би се, тих парастоса ради, морали учинити, исплаћивани су интересом са капитала, који је нарастао од оних 250 дуката који су предани на руковање Управи Фондова, где се и данас у књигама (Ф. Лист 63) воде као засебан *фонад Илије М. Коларца и Томе Вучића-Перишића.* Тај фонад је, 1 јула 1895, износио суму од 7.122·78 динара!

Године 1878, после свршена два рата, пошто је Србија призната за државу независну, Закон од 10 августа 1878 огласи *Дан 20-ти ~~месеца јуна~~* (у који је 1876 објављен рат Турској) као дан за Народну Светковину сваке године; а Свети Андреја, од тога доба, није се прослављао свечано.[23]

---

[23] *Зборник Закона 33,* стр. 91.

Митрополит Михаило, актом својим од 17 септембра 1878, упита Министра Просвете: у који ће се дан држати помен палима за Отаџбину сада кад је Народна Светковина пренесена са Светог Андреје на 20-ти дан јуна?

На то питање Министар одговори Митрополиту: да тај помен ваља држати у суботу која прва дође за 20-тим даном месеца јуна.

И тако је, од тога доба, и рађено.

Кад је Србија, 22 фебруара 1882, проглашена за Краљевину, онда је другим актом државне власти наређено: да се помен палима за Отаџбину држи у прву суботу по 22 фебруару, који је дан од тога доба био Народна Светковина у Србији.

И тако је рађено, после тога.

Године 1889, 15 јуна, навршило се угод пет стотина година од дана *Боја Косовскога* (15 јуна 1389), и Србија је, те године, светковала Видов Дан на ванредан начин.

Тада је државна власт наредила: да се и помен палима за Отаџбину пренесе на 15 јуни, и да се, у спомињању, обухвате сви који су, макар када, главе своје дали за Веру и Отаџбину....

Та последња наредба вреди и данас, и по њој се поступа....

Али није без интереса преписка која се заподела и водила од 1889 до 1891 године између Београдске Консисторије и Управе Фондова око исплате трошкова чињених о тим поменима.

Пошто је уређено: да се помен палима за Отаџбину сваке године чини о Видову дне, 15 јуна, и пошто је, по том уређењу, већ поступљено, Консисторија

Београдска поднесе рачуне о трошковима око тих помена Управи Фондова, и замоли за исплату из Фонда Коларчева и Вучићева.

Управа Фондова не само што не пошаље новаца за исплату трошкова, него врати и рачуне с одговором: да она тих трошкова неће платити зато, што су помени држани у друге дане, а не у Прву Суботу по Св. Андреји, као што су, вели, дародавци, оснивачи фонда, наредили!

Консисторија јој, другим писмом, објашњава: да је државна власт наредила: да се парастоси држе у друге дане, а не у Прву Суботу по Св. Андреји, и да то не мења суштину ствари.

На то Управа одговара: нека власт, која је помене наређивала у друге дане, и трошкове њихове плаћа!

У невољи својој, Консисторија, у једном писму, изложи целу ову ствар Министру Просвете и Црквених Послова, молећи њега за помоћ у спору с Управом.

Министар Просвете, једним разложитим актом позове Управу да се не одупире тражењу Консисторије, него да послане јој рачуне исплати.

Управа Фондова, на такав захтев, упита својега надлежнога Министра Народне Привреде и, тек на његову одсечну заповест (од 13 априла 1891) пристане и рачуне исплати.

Од тога доба, рачуни око тих парастоса о Видову дне, исплаћују се редовно из фонда Илије М. Коларца и Томе Вучића-Перишића онако како је завештано и наређено.

7
Завршетак

Небројени Срби, све људи красни и патриоти истински, устављали су се пред оном хумком у порти Маркове Цркве; устављали се, помињали оно што је на њој било о Св. Андреји 1830 године и — разилазили су се сваки на своју страну.

Коларац, и друг му у овом доброчинству, досетили су се: да све српске кости, које су пале: на Иванковцу, Мишару, Делиграду, Малајници, Ужицу, Љубићу, Чачку, Пожаревцу, Дубљу, и на небројеним другим бојиштима, приберу на оно једно место; да прикупе онде све муке и жртве, које је Отаџбина тражила од својих синова; да онде сточе све потоке суза, којима се морала залевати слобода Отаџбине, и, из свега тога, да изведу велику пошту према претцима, пошту, коју, с једнаком захвалношћу, чине све владе, све странке, и сви појединци, ма се колико иначе међу собом не слагали!...

На тај начин, они су умели из оне груде хладне земље изазвати врело историске наставе и моралне крепости; они су знали том месту дати моћ да сваке године, у српских нараштаја обнавља историску свест, те да и они, вршењем дужности спрођу предака, постају

достојнији самих себе, и способнији за доброчинства нова, кад на њих ред дође.

Ето, само тим делом Коларац се издваја из реда својих савременика; тим он, и нехотице, показује да је велики међу синовима Мајке Србије.

О, нека му је, и зато, сада и вазда, наша срдачна хвала! Нека име његово довека прати са свим заслужена слава![24]

[24] Овај III део цео је прочитан 6 октобра 1895 на годишњем Скупу Коларчева Одбора у дворници Велике Школе пред многобројним слушаоцима.

IV

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

И

КЊИЖЕВНОСТ, ПРОСВЕТА

1

Општа пажња према српској књижевности

Илија М. Коларац био је, још за млађих својих година, одушевљен за сваки српски напредак, а нарочито је миловао да српска књига цвета, и да се шири по народу.

Још двадесетих и тридесетих година, његово се име често срета међу претплатницима на разне српске књиге, где обично узима за себе, и за своју супругу Синђелију, по неколико примерака од књиге.

Године 1848, у оном српском отпору мађарском свесиљу, Коларац је у Панчеву изабран у Народни Одбор, и тада је давао лепих прилога на народне потребе.[25]

Године 1854 положио је у име своје 60 форината и, у име супруге своје Синђелије, 40 форината сребра за чланство Матице Српске. Имена обоје њих налазе се и данас у Списку Матичиних Чланова.

У то доба, дао је новаца Милану Д. Рашићу, који је превео роман Александра Дима *Гроф од Монте Христа*, те је свој превод штампао у Бечу, 1856.

---

[25] Гледај у Коларчевој Архиви, Каталог I, бр. 33.

Преводилац, М. Д. Рашић, у свом предговору, писаном на Св. Илију 1854 казује: колико се је Коларац интересовао за издавање српских књига.

Свој превод пак Рашић овако посвећује:

Родољубивом Србину Илији Милосављевићу у знак вечитога спомена!

Уз књигу је приложио и литографисану слику Коларчеву.

У последње време својега живота, Коларац говораше: да се у његову тефтеру налази тачна цифра, која показује колико је он којекад разним писцима дао на потпору српске књижевности. На жалост, тај се *тефтер* није могао нигде наћи после Илине смрти.

Али се из писама, која су се нашла у његовој архиви, види да су се многи људи — Срби и не-Срби — обраћали Коларцу за новчану помоћ. А неки му и захваљују за добро већ указано им.

2

Правна Академија у Новом Саду

Године 1861, августа 17, Матица Српска, која је онда још била у Пешти, славила је, у Новом Саду, *Стогодишњицу Саве Текелије*, својега некадашњега доживотнога Председника, и великога добротвора народнога. На ту светковину били су се у Нови Сад стекли многи Срби из свих крајева српских.

На банкету, који је о тој слави био приређен, устао је Светозар Милетић и позвао на „*свечани завет*“: да се оснује *Српска Правна Академија, у Новом Саду.* Том позиву одмах, из оних стопа, одазвао се је Илија М. Коларац, предавши Матици Српској 400 дуката на поменуту намеру!

Од тога доба, Матица је руковала, а и сад рукује, том задужбином, и о њој сваке године даје јаван рачун. Та је сума године 1894 износила 7.928 форината и 90 новчића!

Али како се, гледајући на прилике у Новом Саду, тешко може очекивати, да ће се икад онде основати Српска Правна Академија: то се је Управа Матице Српске 12|24 августа обратила Илији М. Коларцу овим писмом:

26
С. М. С. 73
(М. П.)

„Господину Илији Милосављевићу Коларцу
у Београду

Из рачунског извештаја[1], који вам посласмо лане о Матичиној Скупштини, могли сте видети: да фонд за оснивање Правне Академије у Новом Саду, који је вашом штедром руком постао при Матици Српској, износи 3570 форината и 95 новчића.

Познато је да Српска Велика Гимназија у Новом Саду од постања свога има повластицу, да се може подићи на Правну Академију, кад узима за то потребни фонд. С тога је родољубиви Владика Платон оставио после себе на ту цељ више од 40.000 форината, којима Гимназија особито рукује, под јавном контролом и врховним државним надзором.

Матица Српска на скупштини својој 6 и 7 септембра 1873 одлучила је представити вам, да би добро било, да и ви свој фонд за Правну Академију у Новом Саду предате на руковање Српској Гимназији, која већ рукује таким фондом. Тим, и евентуалним прилозима других родољуба, пре би се постигла цељ, коју су имали пред очима први оснивачи, велики добротвори српски.

Очекујући одговор за овогодишњу скупштину, која ће бити од прилике 8 септембра 1874 по нашем, остајемо с особитим поштовањем, у Новом Саду, 12 (24) августа 1874. Председник Матице Српске, *Стеван Брановачки* с. р.; уредник Летописа, секретаров заменик, *Јован Бошковић* с. р.

Не зна се шта је Коларац одговорио на ово писмо; али се зна да Матица Српска и данас рукује том његовом задужбином, која се редовно множи, и множиће се док се год не пронађе начин да се постигне оно што би народу српском било од највеће користи.....

Колико је Коларац, овим и другим доброчинствима, изишао био на глас међу Србима на оној страни, може се ценити и по овом случају.

Пред крај године 1861, Коларац је био пао у тешку болест, коју, пријатељи су се бојали, неће ни преболети.

Д-р Никола Крстић напише онда у Новосадском *Српском Дневнику* (броју 114) ове речи:

„Велики добротвор Српској Књижевности и пријатељ свом народу, Илија Милосављевић Коларац, зло је оболео. Ово треба да знате, да се помолите Богу, не би ли му повратио здравље....“

Пошто *Српски Дневник* те речи разнесе у народ, многе српске црквене општине, на оној страни, држале су у својим црквама *молебствија* за Коларчево оздрављење.

О том догађају и у Коларчевим хартијама има помена.

Тако се налази једно писмо од Проте Д. К. Папића из Бечеја, у ком, поред осталога, јавља и да је држао *молебствије* за оздрављење Коларчево!

А сам Коларац пише, 19 декембра 1861 године, општини новосадској и, захваљујући јој на држаном *молебствију*, моли је да му не шаље никакву депутацију тога ради.

3

Првобитни књижевни фонад

Ставивши се у Београду, по повратку из Панчева, не имајући од срца порода, а улазећи све дубље у године, Коларац је све озбиљније мислио: да своје имање завешта на потпору Просвети у Српском Народу.

У то време познао се је, зближио се, и спријатељио с Костом Цукићем, који га је у тим родољубивим намерама свакад утврђивао и соколио.

Међу тим, Коларац је, и тада, као што је познато, чешће пружао помоћ многом књижевнику, да свој спис или превод изда на свет. То је било лепо и похвално, али није било нешто редовно, нешто утврђено, а Коларац је желео да књизи српској створи врело сталне, колике толике, потпоре.

Таким жељама одушевљен, Коларац састави и, на Видов Дан 1861 године, ниже именованој Господи упути ово своје писмо:

ОСНОВНО ПИСМО

„Господи: **Панти Јовановићу, Емилијану Јосимовићу, Милоју Лешјанину, Димитрију Матићу, Љубомиру П. Ненадовићу, Јосифу Панчићу, и Кости Цукићу.**

„Ја сам се решио да од мојих прихода, докле живим, издајем по сто дуката ћесарских годишње на потпору наше

књижевности у цељи: да се у српској омладини и народу пробуде и утврде чувства честности и родољубија, и да се развију разна полезна знања.

„Да би се ова цељ достојно постигла умољавам овим вас, Господо, да изволите узети труд на себе определити поближа правила по којима ће се оном сумом руковати, понаособ пак сваки пут одређивати дела која написати треба, иста оцењивати, награде изрицати, имајући доброту сваке године о Видову дне, у домаћим новинама, обзнањивати известије о делању тога одбора.

„С уверењем да ћете се овога труда радо примити јесам ваш искрени поштоватељ

у Београду

15 јуна 1861.

Илија Милосављевић Коларац с. р.“

Октобра 22, те исте године, сва у горњем писму именована господа састала су се код И. М. Коларца, прочитала његово писмо, примила се понуђенога им труда, и добротвору Коларцу изјавила своју захвалност.

Уређујући се као Одбор, Господа су, на том првом састанку, изабрала за Председника одбору *Г. Косту Цукића*, а за деловођа *Г. Љуб. П. Ненадовића.*

Иза тога, одабрана су господа: Димитрије Матић, К. Цукић и Љуб. П. Ненадовић: да саставе *Правила,* по којима ће тај одбор радити.

Правила, која су та Господа саставила, прочитана су и усвојена на другом састанку, 28 октобра 1861.

Та Правила гласе:

ФОНД
ИЛИЈЕ М. КОЛАРЦА

Члан 1.

Г. Илија М. Коларац, по писму свом од 15 јуна 1861, даје од својих прихода сто дуката ћесарских сваке године

до своје смрти на потпомагање наше књижевности, и одредио је Одбор од 7 лица, која ће тим новцима управљати, књижевна дела прегледати, и награде сачинитељима, или преводиоцима одређивати.

Члан 2.

Чланови овога одбора бирају између себе председатеља и деловодитеља, које бива сваке године о Илину дне, када Одбор држи своју главну седницу.

Члан 3.

У Одбору вишество гласова решава, а потпуно је заседаније кад је пет чланова.

Члан 4.

Одбор бира и попуњава упражњено место кога од својих чланова.

Члан 5.

Председатељ сазива Одбор кад год потребно буде.

Члан 6.

Сва на српском језику књижевна дела, која часност, родољубије и полезна знања у народу распростиру, из ових новаца могу бити награђена.

Члан 7.

Списатељи слаће своје рукописе на Председатеља Одбора. Они ће поред дела послати запечаћено писмо, на коме ће бити написана каква пословица или цифра, која је и на делу назначена, а у писму написаће своје име и место где живе. Ако Одбор нађе да дело не може бити награђено, вратиће рукопис заједно с писмом које неће ни отварати.

Члан 8.

Одбор ће према делу одређивати награду сачинитељу или преводнику, која ће се издати кад се дело напечата.

Члан 9.

На сваком делу које буде награђено, и ма колико спомогнуто, стајаће напечатано: „Ова је књига награђена из фонда Илије М. Коларца.“

Члан 10.

Право на награду престаје ако списатељ за годину не штампа дело, рачунећи од дана кад је награда одређена.

у Београду.
22 октобра 1861.

Основатељ фонда,
Илија М. Коларац с. р.

Чланови фонда:
Панта Јовановић с. р.
Ем. Јосимовић с. р.
Милоје Лешјанин с. р.
Дим. Матић с. р.
Љ. П. Ненадовић с. р.
Д-р Јос. Панчић с. р.
К. Цукић с. р.

Тај првобитни Књижевни Одбор Коларчев, дакле, образовао се је 22 октобра 1861 године, изабравши себи за Председника Косту Цукића, а за деловођа Љубомира П. Ненадовића, који је ту дужност, сваке године поново биран, вршио до 14 августа 1865, а тада је захвалио, и за деловођа је изабран Панта Јовановић.

Цукић, сваке године поново биран, вршио је председничку дужност све до године 1869, када је службом отишао у Букурешт. Тада је Одбор, 13 септембра (1869), из захвалности за његов труд у пословима одборским, одлучио да се Цукић и у будуће сматра као члан Одбора, а за Председника је изабран

Димитрије Матић, који је у том звању остао до последњег одборског састанка (2 јуна 1874).

Дужност деловођа вршио је Панта Јовановић до 1 септембра 1868, а тада је и он захвалио, па је за деловођа изабран члан Д-р Никола Крстић, који је ту дужност испуњавао све докле је био у животу првобитни Одбор.

Чланови одборски пак били су, престајали, и бирали се овако:

После смрти члана одборскога Милоја Лешјанина, 22 августа 1867 године, изабран је за члана Одбора Д-р Н. Крстић.

Октобра 6, године 1868, изабран је за члана Милан А. Петронијевић.

Септембра 13, године 1869, изабран је за члана Чед. Мијатовић; али, како се он није хтео примити тога избора, Одбор је, 9 новембра 1869, изабрао за члана Аћима Чумића.

Јуна 3, године 1871, члан Одбора Емилијан Јосимовић, дао је оставку, па је, доцније, 2 јуна 1874, изабран за члана М. Ђ. Милићевић.

Овај Књижевни Коларчев Одбор, за својега трајања и рада, то јест, од 22 октобра 1861 до 2 јуна 1874, имао је свега 43 састанка.

На тим састанцима расправљао је свега 260 разних предмета.

Књижевних састава пак Одбору је, за то време, дошло свега 95, и од тих је награђено и помогнуто да изиђу на свет 42, а остали су враћени писцима.

Награду је тај Одбор давао или у готову новцу писцу у руке, или му је плаћао трошак за штампање списа.

У новцу је награда највећа била 100, а најмања 8 дуката.

Штампање пак плаћало се неком спису за 500, неком за 1000, а неком и за 1500 примерака — према садржини списа.

Међу нуђеним списима највећи је био број превода, али је било и компилација и оригинала.

Све састанке своје Одбор је држао у Коларчеву стану, и готово свакад у присуству самога добротвора, који је често и записнике потписивао.

За трајања тога Одбора Коларац му је, дајући сваке године по 100 дуката, избројио 1100 дуката = 13.200 динара.

Одбор овај није се, после 2 јуна 1874 године, никако састајао, а последњи његов деловођ био је Д-р Никола Крстић.

На тај начин, при г. Д-ру Н. Крстићу остали су: и одборски записници, и акти, и рачуни, и вишак новаца који је претекао преко разданих хонорара.

Г. Д-р Н. Крстић, држећи са свим разложно, да та сва оставштина од првобитнога Одбора природно припада данашњем Коларчевом Књижевном Одбору, договорио се је о том, 17 новембра 1894, са тројицом још живих чланова првобитнога одбора, па је онда ту заједничку им одлуку извршио, предавши 10 декембра 1894, и записнике, и акте, и остатак новаца садашњем Одбору.

Све то најбоље се види из овога акта:

Господо,

Као чланове негдашњег првобитног Коларчевог Одбора слободан сам био замолити вас, да дођете на овај састанак ради договора о неким предметима, који се тичу поменутога одбора.

Ја сам био деловођ у првобитноме Коларчевом Одбору од 1 септембра 1868 па све до год је постојао и дејствовао; и при мени су протоколи и акти поменутог Одбора.

Последњу своју седницу имао је тај Одбор 2 јуна 1874. То је била *главна* седница.

Из записника те седнице види се (Бр. 255), да је у тој седници прочитан извештај о радњи Одборовој у 1873 год.; да су Одбору били поднети рачуни о приходима и издацима Одборовим; да је члан одборов Панта Јовановић био одређен да рачуне прегледа и свој извештај поднесе Одбору; да је у тој седници и основалац фонда положио сто дуката као прилог за прошлу 1873 год. (Бр. 259).

Но после 2 јуна 1874 Коларчев Одбор више се није састајао. Председник Одбора био је тада пок. Димитрије Матић, и он после 2 јуна није сазивао Одбор. Узрок ми је томе непознат, али јамачно биће нешто зато, што није било никаквих дела за разгледање; а нешто, и ваљда поглавито зато, што се из прочитаног извештаја увидело, да Одбору за годину дана што је настајала, остаје на расположењу незнатна сума новаца, пошто се исплате награде, које су по ранијим решењима већ биле одређене.

И заиста, из ранијих протокола Одборових види се, да су биле одређене награде овим делима:

а.) За издавање позоришних дела одређена је г. Јов. Ђорђевићу за сваку свеску награда од 25 #. (Реш. од 24 маја 1872 Бр. 228).

б.) За печатање дела „Историја једне свеће“ Лази Лазаревићу одређена је награда у 25 #. (Реш. 22 маја 1872 Бр. 230).

в.) За печатање Софоклове „Антигоне“ решено је да се печата о трошку књижевнога фонда. (Реш. 21 септембра 1873 Бр. 249).

г.) За печатање превода Хеклове „Историје Постања“ одређена је награда од 100 ♯. (Реш. од 21 септембра 1873 г. Бр. 250).

д.) За печатање дела „Историске идеје Огиста Конта“ одређена је награда у 10 ♯. (Реш. од 29 априла 1873 Бр. 243).

Све ове одређене награде износе суму од 160 ♯ или 9600 гр. чарш. којој суми кад се дода сума од 708 гр. и 4 п. чарш. плаћена за печатање „Антигоне“ и кад се сва одбије од 11.615 гр. и 5 п. колико је по гласу извештаја Одбор имао на расположењу, увиђа се, да је претицала са свим незнатна сума, с којом је Одбор после 2 јуна 1874 могао да располаже.

Догађаји у 1875, 76 и 77 години, и особито несрећа у коју је запао пок. Коларац у 1878 години учинили су, да се првобитни Књижевни Одбор Коларчев после 2 јуна 1874 није више састајао, и да је престао дејствовати.

Својим тестаментом од 25 фебруара 1877 пок. Илија М. Коларац поставио је темељ садањем књижевноме фонду, који носи његово име. Тим тестаментом он је наименовао нове одборнике, који ће његовим књижевним фондом управљати. На тај начин а и зато, што су многи чланови првобитног Одбора Коларчевог помрли, те се исти сада не би могао реконституисати, ја мислим, да се може рећи: да тај првобитни Одбор као такав више не постоји.

Но како су, као што сам напред рекао, при мени остали протоколи и акта првобитнога Одбора; и како нису издати сви новци одређени на награде напред поменутим делима, јер нека дела нису штампана, то остаје да се расправи: шта да се с протоколима, актима, и новцима Коларчевог првобитног Одбора уради?

Није вероватно, да ће се писци оних дела, којима је одређена награда, јављати за ту награду те да би се могло узети, да у томе има каква разлога, да се с новцима дотичним не учини коначно расположење. Колико новаца има видеће се из рачуна што ћу вам их поднети.

Почем смо нас четворица само сада у животу од негдашњих чланова првобитнога Одбора, то мислим, да је на нама и право и дужност да ову ствар расправимо. И с тога ја предлажем, а вас молим да тај предлог усвојите:

а.) да прегледамо заједнички до сада непрегледане рачуне првобитнога Коларчевог Одбора; и

б.) да како новце, тако и протоколе и акте првобитнога Коларчевога Одбора предамо садањем Коларчевом Одбору.

На овај начин радња првобитнога Коларчевог Одбора била би у неку руку доведена у везу са радњом садањега Одбора, и створио би се континуитет у радњи Коларчевог Одбора.

Београд, 17 новембра 1894 год.

Д-р Н. Крстић

Усвајам предлог.

А. Чумић

М. А. Петронијевић

М. Ђ. Милићевић

У исто време (10 декембра 1894), Г. Крстић је предао Одбору и 799 динара и 40 пара динарских, као вишак који је претекао преко издатих хонорара по одлукама Првобитнога Одбора.

Одбор Коларчеве Задужбине, примивши то све са захвалношћу, за новце је одлучио:

Да се унесу, као приход, у касу садашњега Књижевнога Фонда Коларчева, и да се троше на књижевне потребе, које се редовно појаве.

4
Последња воља

Човек већ у годинама, што оно веле, подобан мрети, Коларац је сматрао за дужност и након смрти своје патриотски управити својим благом, својом тековином.

Док је синовац му Танасије, син брата његовога Мите, био жив, Илија је, тестаментом од 2 фебруара 1875, био оставио њему на уживање своју тековину, али и тада није изневерио онога свога осећања, којим је свега века својега био одушевљен спрођу српске књижевности. Тако, у том свом тестаменту, поред осталога, нарећује:

„7-мо Остављам, или завештавам, 10.000 # цесарских у злату, и словом говорим, десет хиљада дуката, *Фонду Књижевном*, који постоји од 10 година под мојим именом (Илије Милосављевића Коларца).

8-мо Тај фонд свагда ће за себе остати, и не сме се ни с којим другим фондом (спајати), нити под другом каквом фирмом или именом, но једино водити као *Фонд Илије Милосављевића Коларца* засебно.

9-о Речених десет хиљада дуката имају се дати под интерес на сигурно место: Управи Фондова или Кредитном Заводу, под добро јемство, како би могао трајати докле траје српског народа и Србаља.

10-о Од интереса колико износе ових десет хиљада дуката, има се сваке године две стотине дуката задржавати за умножење

капитала, докле нарасте још десет хиљада дуката, како би био капитал од двадесет хиљада дуката.

11-о Кад се одбије две стотине дуката од интереса које ће носити прва одређена сума од десет хиљада, интереса што буде више од 200 дуката, има се давати на књижевност сваке године под именом: *Из Фонда Илије М. Коларца*, то јест, људма који пишу за народну просвету, а нису у стању сами у штампу давати, то им се има давати помоћ из истога фонда.

12-о Има се изабрати седам, или колико устреба, учених добрих људи патриота, који ће се старати да фонд расте, и уредно и непристрасно троши.

13-о Ако би какав учени Србин био из оне стране, па се јавио за помоћ, а дело заслужује помоћ, да му се одмах прими и дâ помоћ.

14-о Сваке године имају се годишњи рачуни закључивати на Св. Аранђела Михаила, моју славу, и подносити Главној Контроли народњој.

15-о Умољавам владу да она наложи Контроли точно и поштено рачуне прегледати сваке године.

16-о Кад овај капитал од десет хиљада дуката, са оних двеста дуката интереса сваке године, нарасте на двадесет хиљада дуката: онда сав интерес има се само на књижевност трошити.

17-о Умољавам одборнике мога фонда да начине Штатуте под мојим именом.

18-о Сваке године, на најзнатнијој књизи има доћи моја фотографија, једаред у години.

Одбор имаће власт издавати и школске књиге, и поклањати по школама сиротињи за просвету народу српском.“

Тако је наређивао докле му је синовац Танасије био жив, а кад је он преминуо, Коларац је смислио да све своје имање остави на потпору просвети у Српском Народу. Те своје намере он није тајио ни од кога, него се још догађало да некад, кад би га

ко прекорео за тврдовање и дуже цењкање око неке ситнице, он рекне:

— Па ја своје тековине не могу понети у гроб! Ако штедим — за вас је штедим!...

Пошто се знало и велико имање којим располаже, и намера оставити га на корист Српском Народу: то се налазило доста пријатеља који су Коларцу, наравно, свак по својој памети, световали: на што имање да остави.

Тако су му, колико се сећам, једни говорили: да имање своје остави на спрему и удомљење сиромашних а добрих девојака; други су му световали: да оснује какву вишу девојачку школу; трећи — да уреди какав занатски завод за спрему занатлија; четврти — да оснује завод за децу находе, итд. итд.

Коларац је слушао те разне предлоге, и о њима говорио са својим ближим пријатељима, али је, као човек своје главе, свакад само своју сматрао.

Најпосле изрече да жели урадити ово двоје:

1. *Одредити свагдашњу потпору Књижевности Српској*, што је чинио и за живота, и

2. *Основати Српски Универзитет!*

Пријатељи, који су знали колико много треба за Универзитет, и који су држали да ће и Српска Држава свакојако гледати да такушколу створи, навалише одвраћати га од те намере, али старац бејаше тврд као стена.

— Не желим ја да то буде брзо, одговори он: — нека прође тридесет, педесет, па и сто година! А новци се множе брзо, кад се њима рукује паметно и поштено!

Један пријатељ бејаше се скоро расрдио на упорна старца што не слуша практичних савета, на што ће му други рећи:

— Море, остави човека нека својом тековином управља по својој вољи: Како год уреди биће добро!

Други пријатељ, сазнавши да Коларац одређује награду за труд одборницима, који ће његовом масом управљати, рече му:

— Чико! То неће бити добро! Свет ће те ваше одборнике баш за то оговарати и осуђивати.

— Е, чуда Боже! дрњу се старац: — Нећу ја да људи деру своју обућу чувајући моје имање! Баш у интересу моје масе ја њима одређујем награду! Ту не слушам никога!

Претресајући, тако, с пријатељима све појединости своје велике намере, Коларац, најпосле, седне и све своје посмртне наредбе својом руком стави на хартију. Иза тога, замоли неке пријатеље да му мало угладе слог и исправе грешке у правопису, па онда преда све свом адвокату Г. Марку Стојановићу, да ту изјаву последње воље среди онако како закон наређује да се такав акат напише. Кад је и то, 25 фебруара 1877, свршено, Коларац 20 јуна 1877 године, дозове тројицу сведока, и пред њима објави и саопшти им у свој целини овај свој

ТЕСТАМЕНАТ

У име Бога, при здравом разуму и чистој свести, за случај смрти, располажем својим имањем овако:

Ја имам:

1, Једну кућу на бившој Стамболкапији, сада улици „Кастриотовој“ бр. 1. — Ова кућа да се не може никада

продати, но да се једнако чува под мојим именом, да се у добром реду одржава, под кирију издаје и да се на њој напише великим златним словима: „*Илија М. Коларац, који је за Српство свој век провео.*“

2, Три дућана у главној чаршији с кућом и зградама. Ово имање да се даје под кирију; а кад би се за добро нашло, да се може и продати. — Ово имање мене стоји пет хиљада дуката (5000 дук. цес.) а носи данас прихода две стотине и четрдесет дуката (240 дук. цес.) годишње.

3, Једну ливаду у атару железничком до имања г. Гаје Јеремића. — Ова ливада да се прода.

4, По тестаменту мога п. брата Атанасија Милосављевића Коларца, који је тестаменат направљен 15 декембра 1865 године, и који је у суду вар. Београда од свију интересованих признат, припада мени три (3) тала од половине куће мога пок. брата, која постоји на бившој Варошкапији, сада улици Поп-Лукиној, бр. 4. — Но према истом тестаменту, ово ми припада тек по удаји или смрти моје снахе, а жене мога пок. брата — Стане. Кад наступи случај преудаје или смрти моје снахе Стане, и ако буде Божја воља, да мене тада не буде међ живима, онда да се иста кућа прода, па једна четвртина од половине те куће да се, по тестаменту мога пок. брата, изда деци моје сестре Милице и то: Лени, Перси и Шани, без обзира на то што је моја сестра Милица примила од суда двеста (200 дук. цес.) дуката на рачун свога тала куће, који би јој имао по тестаменту припасти, а остали делови новаца који би по закону имали мени припасти, да се унесу у моје имање. Ово да има на уму, и да се о извршењу овога стара одбор, који ћу наименовати.

5, У готовом новцу имам данас, од прилике, до двадесет хиљада дуката (20.000 дук. цес.). Овај новац налази се у државним папирима, папирима београдског кредитног завода, и трговачким меницама. Ово стање готовине означено је и у моме протоколу који се у мојој каси находи.

6, Сребро у количини која је означена у истом протоколу. Ово сребро да се прода.

7, Један брилијантски прстен са плавим смарагдом.

8, Три ручне гривне.

9, Једну иглу дијамантску за прса.

10, Један златан сахат са златним ланцем.

11, Једну сабљу (Вучићеву).

12, Покућство које ће се распродати, у колико не будем о њему ниже друкчије наредио.

Све имање које сам овде изложио моја је искључива својина. Нико нема никаква права на исто имање, јер ја нисам никада био у задрузи са мојом браћом. Ја нисам никоме ништа дужан, и нико нема права потраживати од мене ништа.

Овим мојим имањем располажем даље овако:

I. Да се од готовине новаца одвоји десет хиљада дуката (10.000 дук. цес.) и да се даде моме књижевном фонду који већ постоји под именом: „Књижевни фонд Илије М. Коларца.“

Овај фонд, под овим именом, да вечито остане. Капитал овога фонда да се даје под интерес па од тога интереса да се једна трећина употребљава на умножавање овога фонда докле фонд не нарасте на двадесет хиљада дуката (20.000 дук. цес.); — а друге две трећине да се троше на књижевност.

Кад фонд достигне суму од 20.000 дук. цес. онда да се цео приход фонда употребљава на књижевност.

Ја желим да овај фонд подмирује најпрече народне потребе у књижевности. Зато ће одбор имати дужност и право, да према потребама времена одређује који ће род књижевности и у којој мери потпомагати.

Из овога фонда да се награђују добра књижевна дела не само Срба из данашње кнежевине, него добра књижевна дела Срба из свију предела српских, но и то само дела писата ћирилицом.

II. Све остало моје имање, — изузимајући неколико поклона које ћу ниже означити, — завештавам на корист мога народа, и то на овај начин:

Да се од свега имања образује фонд, из кога ће се временом имати подићи српски университет.

Приход од имања овога фонда да се непрестано капиталише дотле, док имање фонда не нарасте толико, да се од прихода тога фонда може подићи и издржавати српски университет,

на макар то било после моје смрти на 30 и више година. Кад капитал фонда буде толико нарастао, колико је нужно за издржавање университета, университет ће се подићи без обзира да ли ће тада постојати у Српству университет или не.

Университет треба да се назове:

„*Университет Илије М. Коларца основан сопственим трудом на корист свога народа.*“

За управљање овим двама фондовима, и за старање да се исти фондови што пре и што више умноже, како би што већу корист народу принети могли, као и доцније за употребу ових фондова на цељи, за које их установљавам; — постављам један одбор од шест лица: за одборнике постављам г. Косту Цукића, српскога посланика у Бечу, г. Николу Крстића, председника у касационом суду, г. Милана Пироћанца, члана у касационом суду, г. Чедомиља Мијатовића, министра на расположењу, г. Милана Ђ. Милићевића, секретара у мин. просвете, и г. Аћима Чумића, члана у касационом суду. — Ови одборници, које на цео живот постављам, имају право по потреби увећавати број одборника. — Нове одборнике бираће одбор по већини гласова; а тако исто и за попуњавање места којега садањег одборника, кад би ма којим случајем упражњено остало.

Одбор овај састајаће се ради послова одборских најмање свака три месеца један пут. Сваком одборнику за сваки састанак, даваће се по два дуката (2 дук. цес.) из фондова; — и то један дукат из фонда књижевног а један из фонда за университет.

За старање о имању да се оно пажљиво надгледа и у добром стању одржава, да се под кирију издаје, да се нужне оправке на време предузимају, да се кирија на време прикупља и под интерес на време издаје, да се интерес на новце прикупља сваких шест месеци и под интерес издаје, да се о свему тачни и савесни рачуни воде, и одбору подносе, — за ово ја постављам на цео живот г. Аћима Чумића члана у касационом суду да се у договору са одбором, о овоме као и о извршењу свију мојих наредаба стара, — и наређујем да се г. Чумићу за његов труд издаје сваке године по две стотине дуката (200

дук. цес.) из фонда за университет. По смрти г. Чумића одбор ће одређивати како ће се о овоме старање водити.

Ја желим да ове моје наредбе остану непромењене док је Српства и Србије, и да не може ове моје наредбе преиначавати ни закон, ни власти државне, ни ма ко други.

Остављам аманет ученим патриотима Србима који ће одборници бивати, да овај аманет сачувају кроз сва времена, и да се старају кроз сва времена ове фондове у добром стању одржати, и с њима у границама овог тестамента тако употребљење чинити, како ће народ српски највише користи имати.

Годишњи рачуни ових фондова да се предају јавности преко новина, и да се подносе Главној Контроли, под заштиту које такође одржање ових наредаба стављам, но само у томе да се ови фондови не употребе на друге цељи него на овде означене.

Но поред горњег наређења, наређујем даље:

III. Да се општини коларској (у округу смедеревском) као месту мога рођења, — изда две стотине дуката (200 дук. цес.) да образује фонд, од прихода којега ће се потпомагати добри сиротни ученици основне школе из општине коларске. Фонд зваће се: „*Фонд Илије Милосављевића Коларца за потпомагање добрих сиротних ученика из општине коларске у основној школи.*“ — Фондом управљаће општина коларска.

IV. Да се сабља Вучићева као заслужног човека за народ преда народном српском музеуму на чување.

V. Да се изда Милици Медаковића која ме послужује, шест стотина дуката (600 дуката цесарских), ако не би пре моје смрти од мене отишла. Осем тога да јој се још под истим условом изда за једну собу проста намештаја два астала, два ормана, два кревета са прибором и сви кујнски судови изузимајући сребро.

VI. Мушкој деци Милије Илића и Миленка Илића у Бавaништу, који су били моји стричеви, да се изда шест стотина дуката (600 дук. цес.) на све подједнако. И моја је жеља да за те новце купе земљу, јер су ратари. Ова моја жеља да им се саопшти.

VII. Зорки, кћери Јакова Филиповића, моме крштеном кумчету, да се изда сто дуката (100 дук. цес.).

VIII. Катарини Николићки, Жикиној сестри, а мојој сестричини, да се изда сто дуката (100 дук. цес.).

IX. Султи у Панчеву, сестри од тетке, педесет дуката (50 дук. цес.).

X. Ракили, сестри од стрица, педесет дуката (50 дук. цесарских).

XI. Кћерима Пере учитеља у Панчеву, мојим нећакама, по педесет (50 дук. цес.) — обема (100 дук. цесарских) сто дуката.

XII. Лени Шоповићки у Панчеву три ручне гривне.

XIII. Г. Кости Цукићу, српском посланику у Бечу, златан сахат са златним ланцем.

XIV. Г. Николи Крстићу, председнику касационог суда, брилијантски прстен са плавим смарагдом.

XV. Г. Аћиму Чумићу једну дијамантску иглу за прса.

XVI. На сиротињу београдску да се подели сто дуката (100 дук. цес.).

Портрети мој и моје добре супруге да се предаду музеуму на чување.

Коса моје супруге која је урамљена да се чува за спомен, и да се музеуму преда.

Моје сарањивање да буде обично.

Мој споменик на мојој гробници да се држи у добром реду.

На споменику да се напише:

„*Овде почивају Илија Милосављевић Коларац и супруга његова Синђелија Илије Коларца.*“

„*Они су целог свог века текли и чували да оставе спомен своме народу.*“

У Београду
25 фебруара 1877 год.

Илија Милосављевић
Коларац

Г. Илија М. Коларац позвао нас је да будемо сведоци његова тестамента. Изнео нам је овај тестаменат, који се

састоји из два табака и једне стране овог трећега, затим је потписани сведок Марко Стојановић адвокат тестаменат овај у присуству све тројице г. Коларцу прочитао, и г. Коларац га је потписао, и изјавио да је исти тестаменат његова последња воља.

Београд, 20 јуна 1877.

Јоца Наумовић
нач. окр. у пензији
Ђорђе Павловић
мин. иностр. дела на расположењу
Марко Стојановић
адвокат

Инвентар од посуђа сребрног

12 Кашика за јело.
12 Ножева за астал.
12 Виљушака.
12 Ногара.
10 Кашика у футроли, пар ножева.
1 Кашика за чуспаиз.
1 За супу велика.
1 За млеко мања.
2 Комада за слатко.
1 Преграда за мале кашике.
1 За колаче.
2 Сланика.
2 Чирака Жиранда.
1 Комад за сирће и зеитин.
2 Ваза за шећер.
2 Комада за дрвенце.
4 Комада за компот.
2 Комада за чај 1 велики и 1 мали.
1 Решетка за чај.
1 Ибрик за млеко.
2 Послужавника један мали а један велики.
1 Кутија за дуван.

3 Ћилибара велика.
1 Муштикла од пене велика.
Ово да се прода јавно и новци у фонд да дођу.

Илија Коларац
ово ја ручно написа

За овај лист казао нам је г. Коларац да је он додатак његовом тестаменту на коме смо се као сведоци потписали.

Београд, 20 јуна 1877.

Јоца Наумовић
нач. окр. у пензији
Ђорђе Павловић
мин. иностр. дела на расположењу
Марко Стојановић
адвокат

Додатак моме тестаменту

Станки рођаки моје пок. жене супрузи г. Аћима Чумића, да се из мог имања издаје по петнаест дуката месечно за издржавање докле је год жива. Само ако би њен муж Чумић ступио у државну службу, докле је он у тој служби, неће јој се ово издавати.

Београд, 2 септембра 1878 г.

Илија Коларац

Написао
Марко Стојановић
адвокат

Г. Илија М. Коларац позвао нас је да будемо сведоци додатка његовом тестаменту. Предао нам је овај додатак који му је пред нама у скупу прочитан од потписаног сведока Николе Вулковића, г. Коларац је изјавио да је овај додатак

његова последња воља, и пред нама га је потписао. Био је потпуно при свести.

2 септембра 1878.
Београд.

Сведоци:
Никола Вулковић
Никола Спасић
Никола Живковић
трговци

Други додатак мом тестаменту

Првим сам додатком наредио да се Станки Чумића из мога имања издаје по петнаест дуката (15 д. цес.) месечно за уживање, докле је год жива, изузимајући време које би Чумић провео у државној служби, ако би у такову ступио. Овим другим додатком још наређујем да се из мога имања свакоме детету и мушком и женском мојих сестричина Шане, Лене, и Персе изда по педесет (50) дук. цесарских; и то сто дуката цес. што сам главним тестаментом био оставио Зорки кћери Јакова Филиповића, кад је она умрла остављам сад њеном брату Петру, сину Филиповићеву. Наредбу у главном тестаменту о сребрном посуђу преиначујем тако да се оно изда Жики Јовановићу из Панчева (Жика ми је сестрић).

3 септембра 1878.
Београд.

Илија Коларац
т. ј. **Илија М. Коларац**
потписао га
Ант. Стојановић

Написао
Марко Стојановић
адвокат

Г. Илија М. Коларац позвао нас је да будемо сведоци додатка његовом тестаменту, пошто му је напред написани додатак прочитан од потписанога сведока Николе Вулковића у скупу пред потписаним сведоцима Николом Спасићем и

Николом Живковићем, г. Коларац је изјавио да је то његова последња воља и узео је да га пред нама потпише. Због слабости није га могао чистије потписати, и зато је замолио г. Анту Стојановића дуванџију те га је он изнова потписао. Г. Коларац био је слаб, дрхтала му је рука, али је био потпуно при чистој свести.

3 септембра 1878,
у Београду.

Сведоци:
Никола Вулковић
Никола Спасић
Никола Живковић

Да су преписи ови оригиналима својим верни који се налазе у актама масе пок. Илије Милосављевића Коларца бившег овдашњег потписани судија тврди.

№ 9.444.
3 октобра 1878 год.,
у Београду.

Судија за неспорна дела
суда вар. Београда
Р. Тодоровић

Сравнио
В. С. Митровић

Да је препис овај своме ориђиналу, који се у актама масе пок. Илије Милосављевића Коларца овд. находи, — веран, потписани потврђује.

Из суда вароши Београда.

№ 3424.
24 марта 1879 год.,
у Београду.

За неспорна дела судија
(М. П.) **Тодоровић** с. р.

5

После смрти

Овај је Тестаменат, после Коларчеве смрти, 9 октобра 1878, јавно у Београдском Суду отворен и прочитан.

И већ од тога дана дижу се протести и напади на последњу вољу Коларчеву, тражећи да се она обори, и имање преда разним рођацима.

Напада је било с више страна, потицали су из разних побуда, и вршени су кроз органе разне, а свима је била једна намера — да се тестаменат обори, да се Коларчеви фондови униште.

Тек кад је Касациони Суд, 16 новембра 1881 године № 4149, изрекао своју последњу судску реч, тестаменат је остао снажан, и Коларцем састављени Одбор узео је управу његових фондова у своје руке.

Та парба пред судовима трајала је скоро три године. Њу је јасно обележио Д-р Н. Крстић у својој књизи „*Задужбина Илије Милосављевића Коларца*" стр. 39 до 62, али не би било без интереса и кад би се сви акти тих спорова обелоданили.

Примивши у своје руке управу оба фонда, Одбор је, у жељи да послови иду и брже, и правилније, и

кориснијe, одмах настао те саставио за свој унутрашњи рад ову:

УРЕДБУ

ОДБОРА КОЛАРЧЕВЕ ЗАДУЖБИНЕ

Члан 1.

Коларчеву задужбину чине два фонда, и то:
1-о *Књижевни фонд Илије Милосављевића Коларца,* и
2-о *Фонд за подизање сриског университета.*

Члан 2.

Овим фондовима, по наредби завештаоца, управља *Одбор Коларчеве Задужбине.*

Члан 3.

У овом одбору има шест чланова који се бирају на цео живот.

Члан 4.

Одбор управља имањем оба поменута фонда; он се стара да се фондови што пре умноже, како би што већу корист народу приносили. Одбор се брине и о том, да се фондови употребе на оно, на што их је наменио завешталац. Према томе: одбор представља фондове према властима и према сваком трећем. Одбор има право заступати фондове и њихове интересе према сваком. Одбор има власт, у појединим случајевима; заступање фондова поверити и ком другом: било одборнику, било ком другом лицу, ако нађе да је то потребно и удесно.

Одбор има право надзора над оним лицем, које по тестаменту, или по наређењу одборском, управља фондовским имањем.

Члан 5.

По гласу тестамента, одбор је дужан најмање једанпут у три месеца састати се на састанак ради послова задужбинских. Сваком члану одбора за сваки састанак припада по два дуката. Ако би се показала потреба и за чешће састанке, одборници

ће се ради задужбинских послова састајати, а награда појединог одборника ни у ком случају не сме прећи преко 24 дуката на годину.

Члан 6.

Одбор бира из своје средине једнога члана за председника; а дужност деловођа врше чланови редом. Избор председника вреди за годину дана.

Одбор своје одлуке записује у записник, који потписују сви чланови одбора.

Кад би председник или деловођ били спречени, те не би дошли на састанак одборски, онда најстарији годинама члан одбора заступа председника, а први који је на реду замењује деловођа.

Члан 7.

Одбор није властан оптеретити никаким дугом непокретно имање фондова.

Исто тако одбор није властан задужити фондове дугом облигацијским.

Само оне теретне за фондове уговоре може одбор подвезивати, који су потребни ради издавања непокретних задужбинских добара под кирију и закуп; или који уговори буду нужни због оправака непокретног имања.

Члан 8.

Готовина оба фонда као и приходи од непокретног имања, дају се Управи Фондова на руковање.

Одбор може и приватнима дати задужбинских новаца на зајам, али свагда с интересом не мање од 8%, и само на онако јамство непокретних добара какво се тражи кад се из Управе Фондова новци дају у зајам.

Члан 9.

Из готовине Коларчеве посмртнине одвојиће се, по гласу тестамента, десет хиљада дуката ћесарских за *Књижевни Фонд Илије Милосављевића Коларца.*

Ти новци предаће се Управи Фондова на руковање.

Једна трећина од интереса на ове новце придаје се главном капиталу, док овај не нарасте на 20.000 дуката; а остатак (две трећине) употребиће се на књижевне цељи.

Члан 10.

Одбору је дужност старати се да се најпре подмирују најпрече потребе у књижевности.

Политичка журналистика, и списи који расправљају питања дневне политике, не могу се награђивати новцем ове задужбине.

Ближе одредбе о унутрашњем начину рада у одбору написаће се у пословнику, који ће одбор израдити и обзнанити.

Члан 11.

Одбор објављује сву своју радњу у новинама.

Члан 12.

Пошто је завешталац наредио да се рачуни подносе Главној Контроли, одбор ће се старати да се рачуни сваке године, преко г. министра просвете и црквених послова, шаљу Главној Контроли на преглед.

Главна Контрола уверава се само о томе:

1-о да ли се новци који су намењени фонду университета, придају главници;

2-о да ли су рачуни исправни;

3-е да ли се књижевни фонд умножава по тестаменту; и

4-о да ли се издаци чине само на оно на што се по тестаменту и овој уредби могу чинити.

Контрола неће узимати у оцену: да ли неко књижевно дело заслужује награду која му је дата, као ни то, да ли је згодан начин, који је одбор изабрао за потпомагање књижевности.

Члан 13.

Одбор сваке године о Светом Аранђелу, који је био крсно име Коларчево, држи јавни годишњи скуп. Тада се

чини покојнику помен, прочитава се извештај о годишњем раду, и о стању задужбине.

Доцније, ово је пренесено на 6 октобар, као дан Коларчеве Смрти (одлука 2 декембра 1890).

Члан 14.

Одбор даје пуномоћство управнику задужбинског имања за вршење послова које та управа собом доноси.

Управник задужбинског имања подноси одбору извештај о уговорима, које закључава о непокретном имању задужбине, и сваки уговор о кирији и закупу постаје онда важан, кад га одбор одобри.

Одбор одређује начин како ће се имање задужбине под кирију и закуп давати имајући свагда на уму користи задужбине.

Одбор је властан чинити издатке који се покажу потребни за издржавање имања у добром стању. — И у случају промене тестаментом одређеног управника имања одређује награду новом управнику.

Прелазне наредбе

Члан 15.

Чим ову уредбу Коларчеве Задужбине одобри министар просвете, одборници, које је завешталац за цео живот поставио, а на име: *Д-р Никола Крстић, Чед. Мијатовић, М. Ђ. Милићевић,* и *Аћ. Чумић* — пошто је одборник *Коста Цукић* умрьо, и одборник *М. Пироћанац* дао оставку на одборништво, изабраће још два одборника, те ће толиким бројем одбор попунити.

Имена изабраних одборника доставиће одбор г. министру просвете знања ради.

Члан 16.

Овако попуњени одбор примиће у своје руке све покретно и непокретно имање масе покојнога Коларца; и саставиће списак целог тога имања.

Препис тога списка, потврђен потписима свију одборника, поднеће се министру просвете.

Члан 17.

Одбор ће решити: шта да се уради с појединим предметима; а решиће и то, да ли да се нека непокретна добра као и неке покретне ствари продаду и тако претворе у новац, или да се за сада не продају.

Члан 18.

Одбор прима рачуне о дојакошњем руковању непокретним имањем покојнога Коларца и то, како оне који су већ предани старатељском судији, тако и оне — текуће — који још до сада нису њему предати.

Кад ове рачуне прегледа и нађе их исправне, одбор ће их одобрити и рачунополагачу дати разрешницу. У противном случају стара се, да се учини што је потребно како се не би фондови оштетили.

Члан 19.

Како је завешталац наредио да се за *Књижевни Фонд* узме од готовине 10.000 дуката ћесарских, то ће се од дојакошњих прихода, који су утекли у масу, узети за књижевни фонд, осем 10.000 главнице, још и сума која ће се прорачунати као 5% интереса на оних 10.000 дуката, почевши од дана смрти завештаоца па до дана, када се из целокупне масе издвоје новци за књижевни фонд, када ће се исти фонд за себе самостално образовати.

С овим новцем, који ће се као интерес унети у књижевни фонд, поступиће се онако како је тестаментом наређено да се поступа с интересом, то јест, трећина ће се придати главници на увећање, а две трећине употребиће се на помагање књижевности.

Члан 20.

Ова се уредба подноси г. министру просвете у цељи одобрења од стране државне власти по смислу члана 126. Земаљског Устава.

Чим г. министар просвете ову уредбу одобри, *Коларчева Задужбина* ступа у живот, и одбор одмах отпочиње своју радњу, и стара се о извршењу свију одредаба тестамента.

Завршетак

Члан 21.

Одобрена министром просвете, ова уредба обзнаниће се у новинама.

„Ја желим, вели Коларац у свом тестаменту, да моје наредбе остану непромењиве док је Српства и Србије, и да моје наредбе не може преиначавати ни закон, ни власти државне, ни ма ко други.“

1 септембра 1881 год. у Београду.

Потписали:

Д-р Н. Крстић с. р.
Чед. Мијатовић с. р.
М. Ђ. Милићевић с. р.
А. Чумић с. р.

На основу члана 126. Устава земаљског, и члана 1. Закона о уређењу министарства просвете и црквених послова од 14 јануара 1880 године одобравам ову „Уредбу одбора Задужбине Коларчеве“.

КПБр. 6031.
7 септембра 1881 год.
у Београду.

Министар просвете и цркв. послова,
Ст. Новаковић с. р.

Одборници су ову уредбу потписали 1 септембра 1881, и Министар Просвете и Црквених Послова, којему је она (по члану 126 ондашњега Устава, и по члану 1 Закона о Уређењу Министарства Просвете од 14 јануара 1880 године) поднесена, дао јој је своје одобрење 7 септембра 1881. ПБр. 6031.

Међутим, Одбор је продужио срећивати претходне послове, измирујући разне легате, и извршујући друге тестаторове одредбе.

Тек 11 октобра 1886 Одбор је био у стању одлучити:

Да се из целокупне Коларчеве посмртнине за *Књижевни му Фонад* издвоји десет хиљада (10.000) дуката, заједно с интересом и интересом на интерес, од 6 октобра 1878, као дана добротворове смрти, до 1 новембра 1886 године.

И кад је то урађено, изишло је: да *Коларчев Књижевни Фонад*, 1 новембра 1886 године, има свега 168.826 динара и 8 пара динарских.

Од тога доба Одбор је, према тестаменским одредбама, почео досуђивати разнолике награде списима који су му за награду долазили, то јест, некима је плаћао штампу и повез, некима је давао помоћ у новцу, а од неких је откупљивао већи или мањи број примерака, које је разашиљао у места у којима је така књига била најпотребнија.

Два списка, који се доле излажу, показују: колико је награда досудио *Првобитни Коларчев Одбор* (1861—1874), а колико их је дао Одбор садашњи који ради после добротворове смрти, по сили његовога тестамента.

1

СПИСИ

који су добили награду од првобитног одбора, за живота пок. добротвора Илије М. Коларца:

1. *Основи Народне Економије*, од Рошера, превод. 1861.
2. *Преодница српске слободе* или *српски хајдуци*, од Ђ. Малетића. 1862.
3. *Марко Аврелије*, превод Д. Матића. 1862.
4. *Историја Француске Револуције*, од Мињеа, превод Љ. П. Ненадовића. 1862.
5. *Кавкаски роб*, од Пушкина, превод. 1863.
6. *Поука о подизању белих дудова*, и т. д. превод. 1863.
7. *Торквато Тасо*, од Гетеа, превод. 1864.
8. *Купац из Млетака*, превод. 1864.
9. *Историја Српске Револуције*, од Ранкеа. 1864.
10. *О порези*, састав А. Спасића. 1864.
11. *Смрт цара Михаила*, драма. 1865.
12. *Историја народног образовања код Срба*, А. Васиљевића. 1867.
13. *Вила*, лист за годину 1868.
14. *Наука о васпитању*, од Д-ра Д. Матића. 1867.
15. *Абердар*, од М. Кујунџића. 1867.

16. *Смрт Кнеза Михаила*, песма А. Николића. 1869.
17. *Париз у Америци*, Лабулеја, превод. 1869.
18. *Какав је ко онако му и бива*, приповетка. 1869.
19. *Абердар, II јек*, М. Кујунџића. 1869.
20. *Дуван с погледом на здравље*, превод. 1870.
21. *Буквица среће*, А. Николића. 1870.
22. *Земља и природни појави на њој*, превод. 1870.
23. *О земљи, месецу, сунцу и звездама*, превод. 1870.
24. *Тумачење природних појава*, превод. 1870.
25. *Јеванђеље природе*, превод. 1870.
26. *Историја цивилизације у Енглеској*, прев. 1870.
27. *Храњење и избор хране*, превод. 1870.
28. *Историја једне свеће*, превод. 1872.
29. *Демократија у Америци*, превод. 1872.
30. *Оцеви и деца у XIX веку*, превод. 1872.
31. *Позоришна дела*, превод Јов. Ђорђевића. 1872.
32. *Народна Економија за свакога*, превод. 1872.
33. *Историске идеје Огиста Конта*, превод. 1873.
34. *Приче о небу и земљи*, превод. 1873.
35. *Антигона Софоклова*, превод. 1873.
36. *Природна историја постања*, од Хекла, превод. 1873 године.

Како су шест од ових тридесет и шест књига имале по две свеске, то је издано свега 42 награде.

2

СПИСИ

који су, после смрти пок. Илије М. Коларца, добили награду из његовога Књижевнога Фонда, по одлуци Одбора његовога:

1. *Задужбина Илије М. Коларца.* Написао Д-р Н. Крстић, 1886.

2. *Омер Челебија.* Приповетка. Написао М. Ђ. Милићевић, 1886.

3. *Историја цивилизације у Енглеској*, од Бекла. Превео Б. Кнежевић, 1887.

4. Један *књижевни лист*, за године 1887—1895.

5. *Елементи политичке економије.* Превео А. Јовичић, 1888.

6. *Српство*, лист. Откупљено 150 прим., 1888.

7. *Историја Србије*, од Симе Милутиновића, прештампана, 1888.

8. *Поменик знаменитих људи*, М. Ђ. Милићевића. Откупљено 122 expl., 1888.

9. *Поуке моралне и грађанске*, од Ђ. Козарца, 1888.

10. *О Маћедонији и Маћедонцима*, Ст. Протића, 400 примерака, 1888.

11. *Православно црквено право.* Н. Милаша, 1889.

12. *Невена*, откупљено 50 примерака, 1888.

13. *Отаџбини*, Владановој помоћ. Откупом 100 примерака, 1889.

14. *Кола*, листа, узето 100 примерака, 1889.

15. *Лазар*, трагедија Цветића, 1889.

16. *Невена* за 1889, 50 примерака.

17. *Маћедонија и Стара Србија*, од Гопчевића, превод, 1889.

18. *Душан*, трагедија М. Цветића, 1889.

19. *Недјељко*, Утјешеновића. Откупљено 100 примерака, 1890.

20. *Цар Јован*, трагедија Мите Живковића, 1890.

21. *Српска Револуција*, од Ранке-а, превео Ст. Новаковић, 1891.

22. *Дахире*, севдалиске песме босанске, 1892.

23. *Рајко од Расине*, прип. Ч. Мијатовића, 1892.

24. *Ускок*, приповетка Симе Матавуља, 1892.

25. *Како да се сам образујеш*, од Блакија, превела А. Јосимовићева, 1892.

26. *Рђаво васпитана деца*, превела г-ђица В. Довијанићева, 1892.

27. *Државно-правни положај Босне и Херцеговине*, превео Д-р М. Р. Весник, 1893.

28. *О познавању и нези цвећа*, Ђ. Радића, 1893.

29. *Бог ником дужан не остаје*. Народна песма. Илустровао Панта С. Срећковић, откупљено 300 примерака, 1893.

30. *Бранково вече*, дато му у помоћ 783 дин., 1894.

31. *Воћке и воће*, Благоја Тодоровића, 1894 (на реферату).

32. *Бањско злато*, прип. Андре Гавриловића, 1894.

33. *Андрија Качић-Миошић*, од Д. Живаљевића. Откупљено 300 комада, 1894.

34. *Коран*, превео М. Љубибратић, 1894.

35. *Дон Кихот*, превео Ђока Поповић, 1894.

36. *Војислављева Споменица*, 1894.

37. *Збирка беседа Владике Гаврила*, А. Илић, прота, 1894.

38. *Кучи у причи и у песми*, М. Миљанова, 1894.

39. *Цариградска патријаршија и православље у Јевропској Турској*. Откупљено 650 књига, 1895.

40. *Илија М. Коларац добротвор српске просвете.* Написао М. Ђ. Милићевић, 1895.

И кад се узме да се оном књижевном листу, под бр. 4, даје помоћ и за године 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 1893, 1894, и 1895, онда излази да је до сада Коларчев Одбор дао 48 награда. Тај број кад се састави с бројем награда Првобитнога Одбора (42), онда је до сад из Коларчева Књижевнога Фонда дано равно 90 наградâ.

Овај број досуђене награде носиће од сада сваки спис, који из Коларчева Фонда добије награду ма колику, и ма у ком виду. Према томе, и ова књига на насловном листу има број 90, што значи да је она добила Коларчеву награду 90-ту.

V

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

и

ЊЕГОВА СУПРУГА СИНЂЕЛИЈА

Неко је казао, не сећам се ко, да је само оно истински добар и истински велик човек, који је добар и велик у својој најближој околини, у својој породици, међу онима који га гледају сваки дан, који га јутром и вечером свлаче и облаче.

Коларац је рођен у почетку овога века. Не би било чудо, не би било ни мало мимо људе, ако би он са својом женом поступао оштро, као што су и поступали многи од његових савременика.

Да не тражимо друге примере за потврду ових речи, доста је овај један једини. Јунак нада све јунаке у Првом Српском Устанку, слава оружја српскога, *Хајдук-Вељко*, код живе своје жене, узима другу, млађу и лепшу, која му је срцу омилела. И кад прва жена јави да хоће да дође к свом мужу, да види која је то могла заузети место њезино, Вељко, находећи се у Поречу, на Дунаву, отпоручи законитој супрузи својој: да му нипошто не долази, јер, ако дође, нека зна да ће је бацити у Дунав!!

Коларац је био супруг другојачији. Он је према жени својој био човечан, добар, болећи.

Ми смо видели у његовој биографији како је он, кад се год претплаћивао на коју српску књигу, свакад, поред себе, записивао и супругу своју Синђелију.

Кад је, године 1854, постао члан Матице Српске, уписао је, у исто време, и жену своју Синђелију Матици за члана, положивши за њу 40 форината.

Онда се појав тај, да жена постане члан Матице, сматрао као нешто необично, и муж, који је толико пажње имао према својој супрузи, прстом се показивао.

Кад се Синђелија, године 1855, тешко разболела, Коларац ју је однео чак у Пешту к лекарима, и онде, не жалећи ни трошка ни труда, чинио све да би јој живот спасао. А кад се то није могло, и Синђелија је, 7 јуна 1855, у Пешти преминула, он је њу мртву пренео у Београд, родно место њезино, где ју је, 15 јуна, свечано сахранио код Маркове Цркве.[26]

„Чувствујући дубоку тугу за супругом својом Синђелијом,“ пише Коларац 18 јуна Београдској Општини, шаљући јој 60 дуката с молбом: да 20 дуката да фонду сиротињском, 20 дуката фонду болничком, а 20 својим основним школама!

За својом честитом и вредном женом Илија је жалио јако и дуго. По целе месеце, причао је Игњат Вајферт, није се прихватао никаква посла. Чак је, на тешења пријатеља, често одговарао:

— Моје све би и прође! Ја сам с њом сахранио у гроб и све радове своје!

На гробу Синђелином Илија је, у току године 1856, подигао леп, четвртаст, висок споменик, и украсио га значајним записима. Тако споменику на лицу ставио је овај запис:

---

[26] **Књига умрлих у Великој Београдској Цркви, бр. 160.**

„СИНЂЕЛИЈИ

преминувшој у пешти 7 јуна 1855, у 46 години возраста, а 28 брачнога живота, овде у српској отечественој земљи тихо почивајућој споменик овај, у знак љубави своје, подиже печални супруг Илија Милосављевић Коларац, великокупац панчевачки, лета 1856.

Ту, са прахом драге Сане,
Када буде воља твоја,
Сајединн, Боже, мене,
То је једна жеља моја;
А друга је... па и крајна:
О, удвори душу моју
Там' у она места сјајна
Где је њена у покоју;
Да те вечно славит' може
Дух мој с њеним, Свети Боже!"

Испод овога после Коларчеве смрти, додато је било ово:

„Овде почивају

ИЛИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ КОЛАРАЦ

и супруга његова

СИНЂЕЛИЈА ИЛИЈЕ КОЛАРЦА.

„Они су целог свог века текли и чували да оставе спомен свом народу."

Илија Милосављевић Коларац умрьо је 6 октовра 1878."

Све ово било је на лицу са стране источне, а на странама: северној, западној, и јужној била је по једна икона на лиманој табли. Временом су те иконе избледеле и пропале.

У венцу Споменика пак, под самом његовом капом, били су ови записи:

Гровови су вечне жизни двери (с истока),
Кроз њих мора смртни свак да проће (са севера),
Благо оном ко у чистој вери (са запада),
Из овога у нов живот поће (с југа).

Одбор, који управља Коларчевом Задужбином, године 1894—1895 обновио је тај Споменик са свим. Том приликом и неки стари записи измењени су, неки су пренесени на друга места, а и неки су нови додати. Тако сада стоји:

Гровови су вечне жизни двери (источно);
Кроз њих мора свак смртни да проће (северно)
Благо оном ко у чистој вери (западно)
Из овога у нов живот поће (јужно).

А оно што је било исписано на источном пољу Споменика, сад је доле на плочи, која покрива гроб.

Сад су на Споменику ови записи и то с лица, источно:

Овде почивају

ИЛИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ КОЛАРАЦ

и

супруга његова

СИНЂЕЛИЈА

„Они су целог свог века текли и чували да оставе спомен свом народу“; а на северу:

ИЛИЈА МИЛОСАВЉЕВИЋ КОЛАРАЦ.

1798[27]—1878

[27] Тачније ће бити, према његовом казивању кад је у Панчево прешао, да се је родио 1800, а не 1798.

Споменик на гробу И. М. Коларца

јужно:

СИНЂЕЛИЈА
ИЛИЈЕ МИЛОСАВЉЕВИЋА
1809—1855.

западно:

„Ја желим да моје наредбе остану непромењене док је Српства и Србије.

„Остављам аманет ученим патриотима Србима, који ће одворници бивати, да овај аманет сачувају кроз сва времена... како ће народ српски највише користи имати.“

Те је речи овај велики народни добротвор, Коларац, који је преминуо 6 октобра 1878, исказао у своме тестаменту, којим је од свега свога знатнога имања основао задужбину од два фонда под именом:

ФОНД ЗА КЊИЖЕВНОСТ
и
ФОНД ЗА СРПСКИ УНИВЕРСИТЕТ.

Кад је Коларац, 25 фебруара 1877, писао свој последњи тестаменат, којим је све своје имање оставио на просвету Српскоме Народу, он је, последњим врстама тога завештања, наредио да се на његовом гробном Споменику напише ово:

„*Овде почивају Илија М. Коларац, и супруга његова Синђелија.*

„**Они** *су целог свог века текли и чували да оставе спомен свом народу.*“

Оволико пажње према жени својој ми не налазимо ни пре ни после И. Коларца. Ово је сјајно сведочанство

колико Илиној племенитости и захвалности, толико и Синђелиној вредноћи и честитости.

Само жена, која потпунце схвата свога мужа; која разуме његову радњу, његове тежње и намере; и која је својом моралном снагом моћна и вољна потпомагати га на том путу, не престајући бити му сласт у животу, разговор у самоћи, нега у немоћи; само таква жена могла је заузети оволико места у бићу мужа свога!

Рођена у једној од првих београдских трговачких кућа, одрасла у сваком обиљу, млада, здрава и лепа девојка, а пошла за момка, кога је замиловала, и који је и оцу њеном представљао све гарантије за будућност, Синђелија је сва своја лична преимућства узимала тек као потребну спрему за рад и за држање у животу новом, у животу који њу чека после удаје; она је сматрала да је у својој новој кући толико више дужна узимати терета на се, у колико је више царовала док је девовала; јер је за њу, као и за сваку честиту одиву што је, кућа очина тек припрема за кућу потоњу, кућу мужевљу!

Причају они који су је знали, да је Синђелија још из најраније своје младости, из доба првога детињства, осећала необично велику вољу за рад и за штедњу. Та срећна својства с годинама су се у ње још јаче развијала и крепила. Она је увек радила, и миловала је радити. А рад је, као што знају сви који га милују, и најлепша забава, и најслађе уживање.

Кад је, у своје време, оставила кућу очину, и ушла под слеме своје, она је већ душом својом разумевала ону значајну народну изреку да *Кућа*

не стоји на земљи, него на жени. И одиста се је старала да у кућу своју, у сву тековину мужа свога, удахне душу своју, своју присутност у свем и у свачем, у малом и у големом, у ситном и у крупном. То је њезинога мужа веселило и у радовима помагало, а њу саму је снажило, и за даље послове соколило.

Док је Илија трговао храном, Синђелија је, као какав извежбани човек, сваку врсту тога трга, примала, мерила, стоварала у магацине, сместала што како треба, проветравала на време, и чувала да се не ужеже, или како иначе не поквари.

Исто је тако, као какав највештији и најсмотренији трговац, храну из магацина кретала за пренос у места далека. У том послу, необична жена та, поред велике мушке енергије, показивала је и ону дивну женску уредност и тачност па, ако хоћете, чак и лепоту у раду. Тако су у Илиним магацинима све ствари: џакови, лопате, ветрењаче, ваге, и друго, имале свака своје место, и свака свој ред у ком су стајале; одакле су се, кад која затреба, могле наћи и лако и брзо.

Жена с таком силном енергијом, с таком крепком вољом, није могла трпети ни у чем никакве сумње, никакве двоумице. Добро, или зло, она је хтела све да зна, и да свачем слободно погледа у очи.

Једном, још у оно време кад је Илија радио у Панчеву а она боравила у Београду (1828—1836), догодио се случај који показује Синђелин карактер.

Илија је, по својој трговини, био отишао у Беч, и о том известио жену своју. После неког времена, не јављајући ником ништа, он бане у Панчево, и

одседне у своје рођаке Марије, жене Ђорђа Јовановића Србијанца, захтевајући да ником не јавља за његов долазак. (Био је, веле, ухватио некакву болест, и докле се од те бољке не извида, није хтео нико да зна за његов повратак у Панчево).

Лепо!

Али, после десетак петнаест дана, једно јутро пред Маријину кућу рупи на коњу Синђелија, и још са седла пита:

— Где је Илија?

Извештена, да је муж њен из Беча отишао, а њој не јавио, она, не могући трпети неизвесности, пређе из Београда на чуну у село Борчу, а онде седне на коња и дојезди у Панчево, да се извести што је с мужем њеним.

Све што је довде поменуто још није довољно да покаже: ко је, и каква је била Синђелија, жена Коларчева. То управо и јест врло тешко описати или испричати. Безбројне су прилике, веома су разни начини, у којима жена добра, жена умна, жена болећа, жена вредна, налази могућности да мужу свом гове, да га осветљава у намерама, да га помаже у радовима, да га соколи у страховањима, да га разговара у недаћама, да га подупире у часовима малаксавања...

Такву жену сваки човек тражи, али је тек ретки срећни налази. Такву жену народ зове: *Адамско колено*, а мудрост стара рекла је, да кућа и не стоји на земљи, већ на таквој жени! Мудри Соломун пак каже: *Ко такву жену нађе, нашао је благо, скупље од свега драгога камења на свету!*

По свему што знамо, могли бисмо рећи да је Синђелија била таква жена, таква супруга, таква домаћица!

Нека је и њеном имену, уз име Коларчево, свакад велика хвала и вечито захвално помињање.

VI

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

и

УПРАВНИ ОДБОР ЊЕГОВЕ ЗАДУЖБИНЕ

1
Лични састав Одбора

Коларац, у свом последњем тестаменту, овако наређује:

„За управнике овим двама фондовима, и за старање: да се исти фондови што пре и што више множе, како би што већу корист народу принети могли, као и доцније за употребу ових фондова на цељи за које их установљавам, постављам један *Одбор*, од шест лица.

За одборнике постављам:

1. *Г. Косту Цукића*, српског посланика у Бечу;

2. *Г. Николу Крстића*, председника у Касационом Суду;

3. *Г. Милана Пироћанца*, члана у Касационом Суду;

4. *Г. Чед. Мијатовића*, министра на расположењу;

5. *Г. Милана Ђ. Милићевића*, секретара у Мин. Просвете;

6. *Г. Аћима Чумића*, члана у Касационом Суду.

„Ови одборници, које на цео живот постављам, имају право, по потреби, увећавати број одборника.

„Нове одборнике бираће Одбор по већини гласова, а тако исто поступаће и за попуњавање места којега

садашњег одборника, кад би, ма којим случајем, упражњено остало.....“

Тако је наредио Коларац у својој последњој вољи, 25 фебруара 1877 године.

После Коларчеве смрти, докле су расправљене парнице, које су против његовог тестамента подизане, прошло је доста и дана и година.

У том времену, одборник Коста Цукић умре у Бечу, 5 марта 1879, а одборник Милан Пироћанац, да би као нечлан Одбора, могао Коларчевим фондовима бити од веће користи, даде на чланство оставку, 15 септембра 1880.

Али Одбор, ценећи одличне способности које Пироћанац у великој мери има, и знајући колико би за Задужбину било добро да у њеној управи седи један такав човек, изабра га наново за свога члана, 2 новембра 1880; а тога истога дана изабрао је за свога члана и књижевног и научног великана српског

Д-ра Ђуру Даничића.

Пироћанац се и овога другога избора не прими, тврдо верујући да ће Задужбини, у време оних жестоких нападања на њу, бити од веће користи ако остане ван чланова одборских.

Декембра 12, године 1881, Одбор је изабрао за члана

Г. Марка Стојановића, адвоката београдског, који је, бранећи Коларчев тестаменат и у суду и у штампи, стекао био заслуга за Задужбину.

После Марка Стојановића изабран је за члана и

Г. Михаило Валтровић, професор Велике Школе.

Одборник Д-р Ђура Даничић, који се, у оно доба, ради научнога посла, бавио у Загребу, и у Београд

није, на дуже време, ни долазио, те тако није ни учествовао у одборској радњи.

У Одбору се је тада живо осетила потреба да се увећа број чланова, што је, по Тестаменту, сам Одбор био овлашћен учинити. Зато се он, 14 јуна 1885 године, сагласи да учини употребу од тога овлашћења.

Тада су за нове му чланове изабрани:

Г. Светомир Николајевић, професор Вел. Школе;

Г. Љубомир Ковачевић, управитељ учитељске школе; и

Г. Јован Антула, трговац београдски.

Овај последњи изабран је за члана Одбора нарочито зато, да се њему, као стручно образованом и веома вештом трговцу, повери уређење књиговодства о задужбинским рачунима.

Али овај млади човек, и пун наде одборник, умре после недуга времена, и тако је једно место члана одборскога остало празно.

Желећи то место попунити што достојнијим кандидатом, Одбор је 29 октобра 1891, једногласно изабрао за свога члана познатог српског књижевника,

Г. Стојана Новаковића, који се на скоро био вратио из Цариграда у Отаџбину.

Данас Коларчев Одбор састављају ниже именоване личности, које су овде поређане по времену избора за чланове:

1. Д-р Никола Крстић	од 1877
2. Чедомиљ Мијатовић	од 1877
3. М. Ђ. Милићевић	од 1877
4. Аћим Чумић	од 1877

5. Марко Стојановић од 1881
6. Михаило Валтровић од 1881
7. Светомир Николајевић од 1885
8. Љуб. Ковачевић од 1885
9. Стојан Новаковић од 1891.

2

Преминули чланови Одбора

Милоје Лешјанин, рођен у селу Лешју, више Параћина, 16 новембра 1830 године, од оца Стојана и матере Маре.

Учио се је у Ћуприји и у Београду, иза тога отишао је у Немачку, и у Француску, где је слушао правне и државне науке.

По повратку у Отаџбину, био је неко време чиновник Министарства Унутрашњих Послова, па секретар Српске Агенције у Цариграду, откуда је дошао за начелника Кнежеве Канцеларије.

Лешјанин је један од оних чланова Првобитног Коларчевог Књижевног Одбора, које је сам Коларац именовао у свом писму од 15 јуна 1861.

Преминуо је у Београду 13 априла 1867, после дуже болести.

О њему има више у *Помenику*, стр. 298 и 299.

Коста Цукић, рођен у Карановцу (данашњем Краљеву), 13 априла 1826 године, од оца Петра и матере Ане, кћери војводе Молера.

Основну школу Цукић је учио у месту свога рођења, и у Крушевцу; Гимназију је свршио у Бечу, а државне науке слушао је највише на Университету Хајделбершком, где је и доктор у философији постао.

Године 1848 постао је професор у Београдском Лицеју. После тога, послуживши у разним звањима своју Отаџбину, Цукић је, 11 декембра 1861, постао Министар Финансија, а мало доцније и Заступник Министра Просвете и Црквених Послова.

Ове две службе вршио је до године 1868, а тада, после смрти Кнеза Михаила, стављен је на расположење.

Године 1869 постављен је за Заступника Српског у Букурешту, одакле је, 1874, премештен у Беч, где је и преминуо 5 марта 1879, па је пренесен у Београд, и сахрањен код Маркове Цркве.

Цукић је био члан и Првобитнога Књижевнога Одбора Коларчева, и, сваке године, све до одласка у Букурешт, биран је за председника одборскога. А када је отишао у Букурешт, Одбор је, уважавајући његову ревност у одборским пословима, 13 септембра

1869, одлучио да се и у будуће сматра као члан Одбора.

Тестаментом својим од 25 фебруара 1877 године, Коларац је именовао лица која ће састављати Одбор за управу његове посмртнине. Ту је на првом месту име Косте Цукића означено.

Цукић је свакад соколио Коларца на путу његових пожртвовања у корист српске просвете.

О Цукићу може се више прочитати у *Поменику знаменитих људи у Српскога Народа новијега времена*, стр. 799—802.

Ђура Даничић (Ђорђе Поповић), родио се је у Новом Саду, 6 априла, 1825 године.

Учио се је у месту свога рођења и у Пожуну; у Пешти и у Бечу слушао је права, али је то поље оставио, и одао се на Филологију, у којој је стекао прво место међу онима који су се бавили науком о језику.

У Србији је најпре био Библиотекар Народне Библиотеке, па професор Велике Школе. На молбу Југословенске Академије Наука, по одобрењу Српске Владе, отишао је у Загреб, где је отпочео уређивање *Рјечника Српскога или Хрватскога језика.*

Даничићеви су радови и многи и веома цењени у науци.

О њему има више у *Поменику знаменитих људи у Српскога Народа новијега доба*, од стране 126—135.

Даничић је изабран за члана Коларчева Одбора 2 новембра 1880.

Преминуо је у Загребу 4 новембра 1882 и, по жељи српске владе, пренесен је у Београд и свечано сахрањен код Маркове Цркве.

Слава његову велику имену!

Димитрије Матић, рођен у Руми, у Срему, 18 августа 1821; оданде је, као младић, прешао у Србију, и свршио Лицеј у Крагујевцу.

Српска влада послала је Матића, с другим младићима, у Немачку да учи права.

Вративши се у Србију, по свршетку школовања, Матић је најпре постао професор права у Лицеју. Доцније је био секретар у Апелационом Суду, па онда начелник спољашњег одељења у Кнежевој Канцеларији.

С тога звања узет је за члана Касационога Суда.

Матић је један од оних чланова Првобитнога Коларчевог Одбора, које је назначио сам Коларац у свом писму од 15 јуна 1861.

Доцније био је дуже време Министар Просвете и Заступник Министра Спољних Послова.

Као државни саветник, Матић је преминуо у Београду, 17 октобра 1884.

И о њему има више у *Поменику*, стр. 332—334.

Панта Јовановић, рођени у Београду 1828, преминуо је у очи Божића 1885 године, у месту рођења свога.

Панта се учио у Београду, где је кроза све школе био један од првих ђака.

По свршетку Лицеја, послан је у Хохенхајм, у Виртемберншкој, где је свршио пољопривредну школу.

По повратку у Србију, служио је у Топчидерској Економији, у Државној Штампарији, у Министарству Правде, и у Државном Савету, одакле је отишао за начелника одељења у Министарству Финансија.

После мученичке смрти Кнеза Михаила, постао је Министар Финансија, па најпосле државни саветник, у ком је звању и умрьо.

Панта је један од оних чланова, које је сам Коларац именовао у свом писму 15 јуна 1861, и служио је у Првобитном Одбору и као деловођ, после Љуб. П. Ненадовића, до 1 септембра 1868, када је оставку дао на дужност деловођа, а чланом је остао и даље докле год је Првобитни Књижевни Одбор Коларчев радио.

Д-р Јосиф Панчић родио се 5 априла 1814, у Брибору, у Приморју испод Велебића.

Основну школу учио је у месту Госпићу, Гимназију на Ријеци, Философију у Загребу, а лекарске науке у Пешти, где је 7 септембра 1842 постао доктор у медицини.

У Србију је Панчић дошао месеца маја 1846, и најпре је служио као окружни лекар, после као професор Велике Школе, где је и развио сав свој плодни научни рад.

Најпосле је постао и државни саветник.

Панчић је један од оних књижевника, које је сам Коларац именовао у свом писму од 15 јуна 1861.

Као члан Првобитног Коларчева Одбора, Панчић је остао докле је год живео и радио онај Одбор.

Панчић је преминуо у Београду 25 фебруара 1888.

Панчић је обрађивао нарочито Ботанику, али је у опште проучавао и осветљавао стање и производност Српске Отаџбине.

О њему више има у *Поменику* од стр. 497—510.

Јован К. Антула родио се у Београду, 21 августа 1854, а преминуо, у истом месту, 14 маја 1890.

Антула је учио основну српску и грчку школу у Београду, а Реалку у Панчеву. Већ у својој седамнаестој години ступио је у јавни живот.

Као трговац, радио је шпекулативну радњу; одликовао се је увек великом смерношћу, ванредном вредноћом, великом тачношћу, и опширном трговачком спремом. Од туђих језика, говорио је грчки, немачки, и француски.

Јован К. Антула био је један од најзаслужнијих чланова Управног Одбора Народне Банке, а много је помагао и да се установи тај завод.

Био је више година члан Одбора Београдске Општине и, као такав, по општинском избору, путовао је с председником Д-ром Владаном Ђорђевићем, и Јованом Крсмановићем, по Јевропи: да уредбе по варошима види и проучи.

За члана Коларчева Одбора Јован К. Антула изабран је 14 јуна 1885 с намером: да се њему повери књиговодство задужбинских рачуна, као што је то и раније поменуто.

Смрт овако млада а овако образованог и вредног Београђанина била је жалост готово целе престонице.

Бог да га прости!

Љубомир П. Ненадовић родио се је у селу Бранковини, 14 септембра 1826, од оца Проте Матеје и матере Јованке.

Основну школу свршио је у месту рођења и у Ваљеву, Гимназију и једну годину Лицеја у Београду.

После тога, године 1844, отишао је у Праг, па у Берлин, Хајделберг, Женеву, и Париз, све ради науке.

Вративши се у Отаџбину, постао је, у јесен 1848, професор у Београдској Гимназији.

Иза тога, оставио је службу и путовао по Јевропи.

Доцније је служио и у Србији и у Црној Гори.

У Србији је био начелник, па и Управник Просвете.

Године 1868, после смрти Кнеза Михаила, стављен је у пенсију, а преминуо је у Ваљеву између 21 и 22 јануара 1895. Сарањен је у Бранковини, месту свога рођења.

За члана Првобитног Књижевнога Коларчева Одбора узет је Љ. П. Ненадовић 15 јуна 1861, и служио је у њему као члан и деловођ до 14 августа 1865, када је, по даној оставци, разрешен.

VII

ИЛИЈА М. КОЛАРАЦ

И

ЊЕГОВА ЗАДУЖБИНА

1 ОКТОБРА 1895

После говора о животу и раду честитога родољуба, вреди видети: шта је он, после своје смрти, оставио српској просвети, и колика је била та његова тековина 1 октобра 1895.

Имовина, коју је пок. Илија М. Коларац после смрти своје оставио, и која је судским пописом на дан *9 октобра 1878 утврђена*, била је:

I У непокретности по процени	дин.	482.050·—
II У покретности по процени	»	6.905·64
III У приватним потраживањима: по меницама, облигацијама и признаницама	»	157.553·54
IV У хартијама од вредности	»	74.774·58
V У готовини	»	3.224·84
Имовина је дакле на дан 9|X 1878 износила у злату	дин.	724.508·60

По попису од 1 октобра 1895 године износи имовина ове задужбине:

I У непокретности по процени		дин. 482·050·—
II У потраживањима:		
а) код Управе Фондова	653.667·11	
б) » Беогр. Кредит. Завода	дин. 54.493·25	
в) код приватних лица	50.674·85	758·835·21

III У хартијама од вредности	дин.	49.638·75
IV У покретности	дин.	2.493·85
V У готовини	»	1.202·28
Укупна имовина 1 октобра 1895 године у злату	дин.	1,294.220·09

Према томе, кад се од имовине, која је на дан 1 октобра 1895 г. износила у злату	дин.	1,294.220.09
одбије имовина, коју је Коларац после смрти оставио, и која по судском попису од 9 октобра 1878 износи у злату	дин.	724.508·60
онда излази, да је од 9 октобра 1878 па до 1 октобра 1895 године, дакле за 17 година, имовина ове задужбине увећана са	**дин.**	**569.711·49.**

Са фондовима стоји овако:

I Фонд за Књижевност

Основни капитал овог фонда, одређен тестаментом износио је # 10.000 у злату	дин.	117.500·—
По попису од 1 октобра 1895 износи капитал његов у злату	дин.	197.597·87
Према томе капитал овог фонда увећан је од 9 октобра 1878 до 1 октобра 1895 са	дин.	80.097·87

Ну како је тестаментом одређено да се капитал овога фонда има са 1/3 прихода својих увећавати све дотле, док не нарасте на 20.000 # или дин. 235.000,

то излази да овај фонд има још да расте за динара *37.402·13*.

II Фонд за Универзитет

Капитал овог фонда износио је на дан 9 октобра 1878 године у зл.	дин.	607.008·60
а на дан 1 октобра 1895 у зл.	»	1,096.622·22
према томе, нарастао је капитал овог фонда за досадашњих 17 година — од 9 октобра 1878 до 1 октобра 1895 — за свега у злату	дин.	489.613·62

Приходи и расходи

I Приходи

Од 9 октобра 1878 до 1 октобра 1895 било је свега прихода:

а) од кирије непокретног имања	дин.	454.880·94
б) од интер. на уложени капитал и од хартија од вредности	дин.	417.049·71
Свега	дин.	871.930·65

II Расходи

Од 9 октобра 1878 до 1 октобра 1895 било је свега расхода:

а) на одржање, оправке и доправке зграда	дин.	76.306·77
б) на исплаћене легате по тестаменту покојника	дин.	86.396.91
в) на исплате по суд. осудама	дин.	26.665·54
г) на нагр. књижевних радова	дин.	53.885·75

д) на остале т|
за погреб, за трош
боловањем пок., гробн
годишњих помена, поре
управном одбору, канце
плате послужитељима, (
зграда, ажију, и т. д. св

Св(

Кад се дакле од укупни
за време од 9 октобра 187
до 1 октобра 1895 год. у

одбију укупни расходи
време, у суми од

онда излази да *чист*
којим је увећана имовина, п.
од 9 октобра 1878 до 1 ок.
1895 године свега

као што је то напред већ пок

Од приватних потраживања,
је издао покојник, и која су
судском попису на дан 9 окто
1878 износила свега

наплатио је Одбор до 1 октоб
1895 године свега

те ова потраживања данас јо
износе

Овај свој спис ја ћу завршити парафразом завршетка својега извештаја за годину 1893:

Оному који је, као сиромашно дете са 30 пара свега својега имања, дошао у овај наш Београд, а оставио га као један од првих грађана;

Оному који је, са честитом домаћицом својом Синђелијом, обилно зарађујући, умео и примерно штедети;

Оному, који је у Коларима тек научио читати и писати, па се тим не мање својски старао за све гране народне књижевности;

Оному, који је у школи изучио само *часловац* а Народу своjему ствара *Универзитет!*

Оному који, у делима свога доброчинства, живи и после своје телесне смрти, Честиту Србину, Велику Родољубу, *Илији Милосављевићу Коларцу*, нека је сада и вазда велика слава!

N. R

